

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Martina Svensson

Reglerna om vårdnad -
fokus på barnet vid påstående
om våld i vårdnads- och
umgängestvister

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Universitetslektor Eva Ryrstedt

Familjerätt

Termin: VT 2006

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Bakgrund	4
1.1.1 Kort historik	4
1.1.2 Rättsutvecklingen framöver	5
1.2 Syfte och avgränsning	6
1.3 Problemformulering och frågeställning	6
1.4 Metod och material	7
1.5 Disposition	7
2 VÅLD INOM FAMILJEN	9
2.1 Att växa upp med våld i hemmet	9
2.2 Förekomsten av våldsbrott i hemmet	10
2.2.1 Fysiskt våld mot kvinnor	10
2.2.2 Barnmisshandel	11
3 GÄLLANDE RÄTT	13
3.1 Internationella konventioner	13
3.1.1 Barnkonventionen	13
3.1.2 Europakonventionen	15
3.1.3 Den europeiska konventionen om utövandet av barns rättigheter	16
3.2 Vårdnad	16
3.2.1 Innebörden av vårdnad	16
3.2.2 Ändring i vårdnadsförhållandena	18
3.2.2.1 Äktenskapsskillnad	18
3.2.2.2 Brister i omsorgen	20
3.2.2.3 Avtal om vårdnad	21
3.2.3 Barnets bästa vid vårdnad	21
3.2.3.1 Principen om barnets bästa	21
3.2.3.2 Gemensam vårdnad	22
3.2.3.3 Ensam vårdnad	24
3.2.4 Praxis	25
3.2.4.1 NJA 1999 s. 451	25
3.2.4.2 NJA 2000 s. 345	25

3.2.4.3	RH 1999:13	26
3.2.4.4	RH 2005:38	27
3.3	Umgänge	28
3.3.1	Barnets rätt till umgänge	28
3.3.2	Umgänge efter skilsmässa eller separation	29
3.3.3	Praxis	30
3.3.3.1	NJA 2003 s. 372	30
3.3.3.2	Svea Hovrätt - mål nr T 9137-02	31
3.3.3.3	Svea hovrätt - mål nr T 3362-03	32
3.4	Förfarandet i mål och ärenden om vårdnad och umgänge	33
3.4.1	Domstolsprocessen	33
3.4.2	Verkställighet	33
4	RISKEN FÖR ATT BARNET SKALL FARA ILLA	35
4.1	Utredning vid vårdnad och umgänge	35
4.2	Riskbedömning	36
4.3	Utvärderingar av 1998 års reform	37
4.3.1	Barnombudsmannen	37
4.3.2	Socialstyrelsen	38
4.3.3	Vårdnadskommitténs undersökning	39
5	BARNETS MÖJLIGHET ATT PÅVERKA SIN SITUATION	40
5.1	Barnets rätt att komma till tals och påverka	40
5.2	Barnets inställning i praktiken	41
6	FÖRSLAG TILL DEN NYA VÅRDNADSLAGEN	43
6.1	Nya vårdnadsregler	43
6.1.1	Ett stärkt barnperspektiv	43
6.1.2	Ärendets gång	43
6.2	Barnets bästa	44
6.3	Risken för att barnet far illa	44
6.4	Barnets rätt att komma till tals	45
6.5	Gemensam vårdnad	46
6.6	Umgänge	47
6.7	Beslutsunderlag vid vårdnad, boende och umgänge	48
6.8	Samförståndslösningar	49
6.9	Interimistiska beslut	49

6.10	Verkställighet	50
6.11	Kunskap och kompetens	51
7	ANALYS	52
7.1	Inledande kommentarer	52
7.2	Vad innebär de nya vårdnadsreglernas i praktiken?	52
7.2.1	Barnets bästa skall vara avgörande	52
7.2.2	Övergrepp mot närstående	54
7.2.3	Barnets vilja vid snabbupplysningar och verkställighet	56
7.2.4	Ej gemensam vårdnad vid samarbetssvårigheter	57
7.2.5	Indirekt umgänge	57
7.3	Ett stärkt barnperspektiv?	58
7.4	Avslutande kommentarer	59
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	61
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	64

Sammanfattning

Sammanfattningsvis behandlar uppsatsen de nya vårdnadsreglerna där jag lagt extra vikt på de tvister där det förekommer påstående om våld inom vårdnad och umgänge. Jag har gjort en genomgång av relevant gällande rätt inom vårdnad och umgänge för att lättare kunna få en uppfattning av omfattningen av ändringarna. Vad gäller risken för att barnet far illa och barnets rätt att komma till tals har dessa behandlats i fristående kapitel. Jag har redogjort kort för lagförslagen om de nya vårdnadsreglerna som fokuserar främst på risken att barnet far illa och har för syfte att stärka barnperspektivet vid beslut som rör vårdnad, boende och umgänge.

Med uppsatsen vill jag undersöka om barnperspektivet stärks med lagförslagen och vilka eventuella konsekvenser de kommer att ha för framtida övervägandena om vårdnad och umgänge, då särskilt när det förekommer påstående om våld eller samarbetssvårigheter.

Grundsynen i barnkonventionen är att det vid alla beslut och andra åtgärder som rör barn skall finnas ett tydligt barnperspektiv. Regeringen valde att föreslå att barnets bästa skall vara avgörande för alla beslut som rör vårdnad, boende och umgänge.

När det gäller vårdnadsmål så har det i praxis byggts upp en presumtion för att gemensam vårdnad är det bästa för barnet, men detta var inte avsikten med 1998 års reform. På senare tid har det blivit allt mer uppmärksammat att barn som bevittnar våld och hot i hemmet riskerar att påverkas psykiskt av upplevelsen. Förslaget som regeringen här lagt fram är att lagtexten i framtiden skall stadga att det skall fästas avseende *särskilt* vid risken för att barnet *eller någon annan i familjen* utsätts för övergrepp vid bedömningen av vad som är bäst för barnet.

Det har visat sig att barnsamtal är i stort sett obefintliga innan socialnämnden lämnar snabbupplysningar inför interimistiska beslut om inte domstolen ger direktiv om det. För att ändra på detta föreslår regeringen att socialnämnden skall höra barnet, om det är lämpligt, innan nämnden lämnar snabbupplysningar till domstolen. Dessutom vill regeringen att fler yngre barn skall få möjlighet att komma till tals vid verkställighetsmål, därför föreslås att åldersgränsen på 12 år tas bort i FB 21:5.

Vid gemensam vårdnad måste de beslut kring barnet som inte rör den dagliga omsorgen tas av båda vårdnadshavarna gemensamt. Regeringens förslag är att om domstolen skall döma till gemensam vårdnad mot en förälders vilja måste föräldrarna kunna samarbeta i frågor som rör barnet.

Det är viktigt att barnet har ett regelbundet och konfliktfritt umgänge med båda föräldrarna även när de inte bor ihop. I gällande rätt finns dock inga alternativ till direkt umgänge. Därför föreslås det att det skall införas alternativa sätt till umgänge, som till exempel via brev eller telefon, som det skall kunna förordnas om i undantagsfall.

Regeringen vill även ge socialnämnden möjlighet att väcka talan om det umgänge som det förordnats om inte fungerar efter ett tag på grund av att barnet riskerar att fara illa eller om det annars mår dåligt.

Förord

Jag vill tacka min familj och mina vänner som har varit ett stort stöd under min tid på Juridicum i Lund. Ett speciellt tack till min handledare Eva som har hjälpt till att vägleda mig genom arbetet med uppsatsen.

”Så länge små barn tillåts lida finns det ingen äkta kärlek i världen.”

Isadora Duncan

Förkortningar

A.a.	Anfört arbete
Barnkonventionen	Förenta Nationens konvention om barnets rättigheter
BO	Barnombudsmannen
BrB	Brottsbalken
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
Ds	Departementspromemoria
Europakonventionen	Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FB	Föräldrabalken
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätt
JO	Justitieombudsmannen
JT	Juridisk Tidskrift
LVU	Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avdelning I
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken
RH	Rättsfall från hovrätterna
SOSFS	Socialstyrelsens författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
TR	Tingsrätt
ÄktB	Äktenskapsbalken

1 Inledning

1.1 Bakgrund

1.1.1 Kort historik

Vid en historisk tillbakablick på reglerna om vårdnad så gällde enligt Magnus Erikssons landslag (ca år 1350) och Kristoffers landslag (år 1442) att modern skulle ta hand om barnet de tre första åren. När barnet hade fyllt tre år var det faderns tur att ta hand om barnet tills det uppnått sju års ålder. Därefter stod föräldrarna gemensamt för vårdnaden av barnen.¹

Dagens föräldrabalk har sina rötter i bland andra de tidigare lagarna om barn utom äktenskapet från år 1917 och barn i äktenskap år 1920. Dessa lagar stadgade att gifta föräldrar gemensamt var vårdnadshavare för barnet medan modern var ensam vårdnadshavare för barn utom äktenskapet.

Först år 1950 trädde föräldrabalken, som reglerar rättsförhållandet mellan barn och föräldrar, i kraft. Längre tillämpades utsökningslagen vid verkställighet, men år 1968 införde man särskilda regler för verkställighet av domar som handlade om vårdnad, umgänge och överlämnande av barn samt överflyttning av barn i andra situationer. Sen dess har det fortsatt och ske stora förändringar i föräldrabalken. Synen på barnet har utvecklats mer och mer till att ses som en individ med egna åsikter och intressen vid sidan av föräldrarna.²

Under de senaste årtiondena har det skett flera ändringar och tillförts nya regler i föräldrabalken och däribland också om vårdnad och umgänge. Bestämmelserna om vårdnad av barn ändrades år 1973 till bland annat att det inte skulle vägas in i domstolens bedömning av vårdnadsfrågan vem av föräldrarna som var orsaken till skilsmässan. Vid denna tidpunkt infördes även regler som ökade möjligheten för fadern att bli vårdnadshavare även om föräldrarna inte var gifta.

År 1976 ändrades reglerna så att föräldrar skulle kunna få gemensam vårdnad efter domstolsprövning även när de inte var gifta med varandra. Följande år tillsattes en utredning vars uppgift blev att komma med förslag till åtgärder som syftade till att stärka barns rättsliga ställning. I utredningen föreslogs att det skulle införas ett stadgande som förbjöd äga, vilket infördes år 1979 i föräldrabalken. När detta skedde var det ett antal svenskar som ansåg att detta var ett för stort ingrepp i föräldrarätten och vände sig till Europarådet för att begära att förbudet blev upphävt. Begäran avslogs och Europakommissionen tog även vara på tillfället att klandra de länder som inte infört ett sådant förbud än.³

Därpå följande ändringar av bestämmelserna om vårdnad och umgänge kom år 1983. Föräldrarna behövde numera inget särskilt domstolsbeslut efter en skilsmässa utan kunde ändå utöva vårdnaden av barnen

¹ Sjösten, s. 21

² SOU 2005:43, s. 97

³ Ewerlöf m. fl., s. 28

tillsammans. Vidare blev det enklare för ogifta föräldrar att få gemensam vårdnad. Det stod nu klart att skulle vara vårdnadshavarens ansvar att barnets behov av umgänge med den andre föräldern blev tillgodosett. Umgänget blev här alltså i första hand till för barnets behov, istället för som tidigare då föräldrarna hade en näst intill absolut rätt till umgänge med sitt barn.

I början på 1990-talet gick utvecklingen mot att föräldrarna allt mer skulle komma överens i frågor kring barnen och gemensamt ta ansvar. Detta framgick bland annat genom införandet av samarbetsamtal. Även domstolen kan efter reformen ta initiativ till att samarbetsamtal skall anordnas när det gäller frågor om vårdnad och umgänge. Det infördes en regel som stadgade, att när gemensam vårdnad var utesluten skall domstolen särskilt beakta barnets behov av en nära och god kontakt med sina föräldrar. Vidare så blev vårdnadshavaren skyldig att lämna upplysningar som kan underlätta umgänget med den andre föräldern.

Några år senare infördes en bestämmelse som anger att domstolen vid bedömningen av umgänesfrågor skall beakta risken för att barnet bli utsatt för övergrepp, olovligen förs bort eller kvarhålls eller annars far illa.

År 1994 skärptes vårdnadshavarnas tillsynsansvar och definierades i skadeförebyggande ändamål. Två år senare infördes regler om barns rätt att komma till tals i mål och ärenden om vårdnad och mål om umgänge.

I reformen år 1998 ändrades föräldrabalkens regler om vårdnad, boende och umgänge. Principen om barnets bästa kom till uttryck genom en allmän bestämmelse som stadgar att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid avgöranden av alla frågor om vårdnad, boende och umgänge. Föräldrar som är överens kan genom ett avtal godkänt av socialnämnden reglera frågor som handlar om vårdnad, boende och umgänge. Domstolen kan efter reformen besluta om gemensam vårdnad även om en förälder motsätter sig det. Om föräldrarna har gemensam vårdnad kan domstolen även besluta om umgänge och boende. Ändringarnas syfte var att betona vikten av samförståndslösningar, att underlätta för föräldrarna att komma överens och att öka användningen av gemensam vårdnad.⁴

1.1.2 Rättsutvecklingen framöver

Föregående avsnitt var en kort översikt av hur reglerna om vårdnad och umgänge har förändrats och förnyats över åren, men lagstiftningsarbetet fortsätter för att hela tiden utveckla reglerna så att de uppfyller sina syften när de tillämpas. I juni 2002 beslutade således regeringen att tillsätta en kommitté som fick i uppdrag att utvärdera 1998 års reform om bland annat vårdnad, boende och umgänge och 1996 års reform om barns rätt att komma till tals. Utvärderingen skulle utröna hur domstolarna och socialnämnden tillämpar de nya reglerna och om syftet att få bort vårdnadstvister från domstolarna har lyckats och bidragit till samförståndslösningar istället. Kommittén skulle särskilt lägga uppmärksamhet på hur de nya reglerna om

⁴ Sjösten, s. 32 ff.

gemensam vårdnad slagit ut i fall när det förekommit övergrepp eller misstanke om detta inom familjen.⁵

Kommitténs betänkande utmynnade i betänkandet SOU 2005:43 ”Barnets bästa, föräldrars ansvar” som ledde till propositionen 2005/06:99 ”Nya vårdnadsregler”. Denna utgör grunden för uppsatsen. Innehållet i propositionen utgör förslag till ändringar av bestämmelserna om vårdnad, boende och umgänge. Det huvudsakliga syftet med förslagen är att stärka barnperspektivet i lagstiftningen.⁶

1.2 Syfte och avgränsning

Jag har valt att lägga tyngdpunkten i arbetet på just de fall då våld och övergrepp eller påstående därom finns i vårdnads- och umgänges mål. Förslagen i propositionen om de nya vårdnadsreglerna bygger till stor del på att mer fokus skall läggas på risken att barnet skall fara illa vid beslut om vårdnad och umgänge.

Barn har rätt till omsorg, trygghet och en god uppfostran och det är i första hand föräldrarna som skall tillgodose detta. Det finns dock situationer då det är just föräldrarna som skapar otrygghet och rädsla hos barnet. Splittras en familj på grund av att en förälder utövat våld kan detta leda till långa konflikter om vårdnad och umgänge. Barnet kommer i kläm mellan föräldrarna och slits mellan att vilja träffa båda föräldrarna och en rädsla för att våldet skall fortsätta.⁷

Syftet med arbetet är att utreda vad de nya vårdnadsreglerna innebär för den framtida rättsutvecklingen och om målet med ett stärkt barnperspektiv uppfylls.

1.3 Problemformulering och frågeställning

Ett av de stora problemen med den nuvarande lagstiftningen är den starka presumtion som finns för att gemensam vårdnad är till barnets bästa. Vid reformen år 1998 tillkom nya regler som gjorde det möjligt att besluta om gemensam vårdnad mot en förälders vilja. Avsikten var inte att skapa en presumtion, men med den praxis som utvecklats under senare år så är det just det som blivit resultatet. Även när föräldrarna har till synes svåra samarbets svårigheter kan de tilldömas gemensam vårdnad enligt nu rådande praxis med motiveringen att de som gemensamma vårdnadshavare blir tvungna att samarbeta om barnet eller att konflikten inte är tillräckligt djup. En av mina frågeställningar är hur övervägandena vid vårdnad kommer att förändras när det finns samarbets svårigheter eller när uppgifter om våld förekommer om lagförslagen träder i kraft? Vidare skall jag utreda om

⁵ SOU 2005:43, s. 433 ff.

⁶ Prop. 2005/06:99, s. 1

⁷ <http://www.rb.se/sv/FaktaOmBarn/Barnochvald/Barnsombevittnarvald.htm> (2006-03-20)

regeringen har uppnått målet med ett stärkt barnperspektiv med de nya vårdnadsreglerna?

Vad gäller umgänge är det barnets rätt till båda sina föräldrar som skall råda och inte tvärtom. Ändå finns det praxis som visar att barn som riskerar att fara illa trots detta skall umgås med den andra föräldern. Detta ger uttryck för hur stark presumtionen är för att barnet bästa är att ha en god och nära kontakt med båda sina föräldrar. Vad innebär lagförslagen för framtida umgängesavgöranden när det finns påstående om våld?

1.4 Metod och material

Jag har valt att använda mig av en deskriptiv metod då det passar bäst för mina frågeställningar att på ett pedagogiskt sätt gå igenom relevant gällande rätt och vad de nya lagförslagen innehåller.

Materialet som uppsatsen bygger på består till stor del av lagtext, förarbeten, doktrin och artiklar. Dessutom har jag använt mig en del av material från Barnombudsmannen, Brottsförebyggande Rådet, Brottsoffermyndigheten, Nationellt råd för kvinnofrid, Rädda Barnen och Socialstyrelsen.

Naturligtvis utgör propositionen 2005/06:99 en av de viktigaste källorna tillsammans med kommitténs betänkande SOU 2005:43, då de innehåller de nya lagförslagen och utredningarna som gett upphov till dessa.

1.5 Disposition

Arbetet är disponerat så att jag inleder med ett allmänt kapitel om att växa upp med våld i hemmet och förekomsten av misshandel inom familjen. Vidare i uppsatsen vill jag leda läsaren genom gällande rätt inom vårdnad och umgänge. I de två följande kapitlen behandlas risken för att barnet skall fara illa och barnets rätt att komma till tals. Jag har sedan redovisat regeringens lagförslag i kapitel 6 som följs av ett kapitel med analys och avslutande kommentarer.

I andra kapitlet har jag gått utanför den rena juridiken för att få en insikt om hur barn som lever med familjevåld upplever sin situation. Jag valde även att ta med lite statistik över kvinno- och barnmisshandel för att få en aning om hur vanligt det är i Sverige.

Kapitel tre berör gällande rätt inom vårdnad och umgänge där föräldrabalkens regler behandlas och praxis, men även internationella konventioners bestämmelser. Gemensamt för de rättsfall jag har valt att redovisa är att påstående om att våld har förekommit eller samarbetssvårigheter i övrigt.

När det gäller risken för att barnet far illa behandlas detta i fjärde kapitlet där jag berör domstolens utredningsansvar och de vårdnadsutredningar som utförs av socialnämnden. Vidare redovisar jag tre utvärderingar som Barnombudsmannen, Socialstyrelsen och vårdnadskommittén utfört av 1998 års reform.

Femte kapitlet berör barnets rätt att komma till tals och vilka möjligheter barnet har att bli hörd och få sin inställning redovisad.

En redovisning av de aktuella lagförslagen följer i sjätte kapitlet. Jag har kort redovisat för förslagen i propositionen och regeringens motivering till dessa.

Avslutningsvis i kapitel sju kommer analysen och några avslutande kommentarer. Där analyserar jag de lagförslag som är relevanta för mina frågeställningar och om syftet med förslagen, ett stärkt barnperspektiv, uppfylls.

2 Våld inom familjen

2.1 Att växa upp med våld i hemmet

Att bli utsatt för våld eller bevittna våld i hemmet präglar oftast ett barns uppväxt. Många barn i Sverige får växa upp i ett otrött hem där de blir utsatta för och/eller får bevittna fysisk och psykisk misshandel. När våld förekommer mellan föräldrarna drabbas framför allt barnen. Om barnen själva inte är utsatta för våld så är de ändå offer för misshandeln då de ofta får bevittna våldet hemma. Dessa barn kallas ofta ”de glömda barnen”, då det oftast är de vuxna och deras situation som kommer i fokus när myndigheter blir medvetna om misshandeln.⁸

Misshandeln kan se ut på varierande sätt och kan utövas i olika hög grad beroende på hur situationen ser ut. Det kan vara direkt fysiskt våld med slag och sparkar och andra aktiva handlingar, men det kan också vara indirekt genom att inte tillåta visst agerande som till exempel att köpa medicin som en familjemedlem är i behov av. Psykisk misshandel kan ta sig i uttryck genom att trycka ner en person med skällsord och andra nedvärderande uttryck om personen.⁹

Barn som lever i familjer där misshandel förekommer berättar nästan aldrig för någon annan om våldet utan lär sig att det skall hållas inom familjen. Oftast pratar man inte om det inom familjen heller och barnen blir tysta och förtränger sina minnen så gott det går.¹⁰

Det är viktigt att minnas att barn som tvingas leva med våld inom familjen bör ses som brottsoffer. Detta är en uppfattning som framhållits av bland annat Kommittén mot barnmisshandel, samma kommitté har även likställt barns bevittnande genom att höra eller se våld i hemmet eller leva i en miljö där våld och hot ofta förekommer med psykisk barnmisshandel.¹¹

Ett nytt rättsfall från HD kom i slutet av 2005. TR skrev i sin dom att det måste anses utgöra en allvarlig och kännbar fridskränkning av barnen att låta dem bevittna hur en förälder vid ett stort antal tillfällen misshandlar den andra föräldern. Domen rörde en man som införde sina söner misshandlat deras mamma och som dömdes bland annat för grov fridskränkning av barnen. Domen överklagades till Svea Hovrätt som dock frikände mannen på den punkten med motiveringen att ”även om det kan tyckas vara hänsynslöst mot ett barn att låta det bevittna föräldrarnas våldsutövning, ger vare sig de i lagen exemplifierade beteendena, lagens förarbeten eller praxis stöd för att en person som har bevittnat ett brott därigenom även blivit straffrättsligt ofredad”. Målet gick vidare upp till HD som sade att barn som bevittnat våld i hemmet inte kunde betraktas som brottsoffer i straffrättslig mening. HD ansåg bland annat att det inte fanns stöd för någon sådan tolkning i lagens förarbeten eller i rådande praxis. Dock när HD bedömde

⁸ Nationellt råd för kvinnofrid, ”Se till mig som liten är...”, s. 6

⁹ A.a., s. 7 ff.

¹⁰ Socialstyrelsen, ”Barn i skuggan av våldet”, s. 15

¹¹ SOU 2001:72, s. 122

påföljden tog man hänsyn till att barnen bevittnat våldet på grund av straffskärpande bestämmelser som var tillämpliga. HD menade att fadern hade ryckt undan den tillit som ett barn behöver få ha till sina föräldrar och han hade utsatt dem för den otryggheten som även kränkningen av deras moder innebar.¹²

Den 16 mars 2006 kom propositionen 2005/06:166, ”Barnen i brottets skugga”. Justitiedepartementet utarbetade först en promemoria med förslag till olika åtgärder som syftar till att stärka rättigheterna för och stödet till barn som bevittnar och på annat sätt drabbas av brott av och mot närstående personer som senare utmynnade i en proposition.¹³ Insikten att barn som bevittnar brott inom familjen har ett behov av stärkta rättigheter och stöd. De barn som drabbas kan ha lika stort behov av stöd som de barn som själva blir utsatta för brott.¹⁴

Ett av förslagen i propositionen har till syfte att tydliggöra socialtjänstens ansvar genom ett tillägg till bestämmelsen om stöd för brottsoffer i socialtjänstlagen att barn som bevittnar våld eller andra övergrepp av eller mot närstående vuxna är offer för brott. Stödet kan se olika ut beroende på situationen, barn kan vara i behov att bearbeta sina upplevelser eller av skydd mot någon som utövat våld inom familjen. I praktiken kommer en sådan bestämmelse sannolikt inte få någon större inverkan då socialtjänsten redan har ansvar för att barn som riskerar att fara illa får hjälp, dock vill regeringen trycka på och göra det tydligt att barn som bevittnar våld i hemmet är offer för ett brott.¹⁵

2.2 Förekomsten av våldsbrott i hemmet

2.2.1 Fysiskt våld mot kvinnor

Det finns ett stort mörkertal när det gäller våld mot kvinnor, vilket till stor del beror på att det sker i hemmet och stannar innanför dessa väggar. Statistiken i studien jag tagit del av visar endast de brott som blivit polisanmälda och överlag är det så att brott som begås inomhus i lägre grad polisanmäls än de som begås utomhus. Dessutom är det generellt så att när gärningsmannen är en bekant så finns det en mindre benägenhet att anmäla än om gärningsmannen är en främling. Då misshandel mot kvinnor oftast sker i nära relationer av nuvarande eller före detta make, sambo eller pojkvän så finns det i jämförelse generellt en lägre anmälningsfrekvens. Uppskattningsvis är det mellan en fjärdedel och en femtedel av dessa brott som faktiskt anmäls. Sen 1982 faller misshandel på enskild plats under allmänt åtal och därmed är det inte längre endast offret som kan ange brottet till åtal. Detta har antagligen varit en viktig faktor till att barn- och kvinnomisshandel inte längre sågs som en privat sak utan erkändes som ett samhällsproblem.

¹² NJA 2005 s. 712

¹³ Prop. 2005/06:166, s. 12

¹⁴ A.a., s. 1

¹⁵ A.a., s. 15 f

År 2003 polisanmäldes nästan 22 500 fall av misshandel mot kvinnor. Man räknar uppskattningsvis med att två tredjedelar av dessa brott begås inom en nära relation.¹⁶

År 1998 lämnade regeringen och Brottsoffermyndigheten anslag om medel till en undersökning av omfånget av våld mot kvinnor, som var den första undersökningen av detta slaget som utfördes i Sverige. Eftersom studien handlar om kvinnor så gäller alla siffror om angivna händelser efter att kvinnorna fyllt 15 år, alltså har eventuella händelser före kvinnornas 15-årsdag inte inräknats in i statistiken. I studien fick 10 000 kvinnor mellan 18 och 64 fylla i en enkät, svarsfrekvensen blev ca 70 %. Resultatet av undersökningen visade att så mycket som 25 % av kvinnorna hade upplevt fysiskt våld från någon man och 5 % hade blivit utsatta för fysiskt våld under det senaste året. Efter sin 15-årsdag har 34 % av kvinnorna utsatts för sexuellt våld åtminstone en gång och 7 % hade råkat ut för det under det senaste året. När det gäller hot från män så har 18 % erfarenhet av detta och 4 % under det senaste året.¹⁷

Det är svårt att ta reda på hur många barn som bevittnar att modern blir misshandlad. Försök har gjorts att söka uppskatta hur många barn som varje år det rör sig om bland annat genom att utgå ifrån antalet polisanmälningar. Den undersökningen ledde till att det uppskattningsvis är 190 000 barn som varje år får bevittna våld i hemmet.¹⁸

2.2.2 Barnmisshandel

Kroppslig bestraffning, aga, har minskat på senare år samtidigt som polisanmälningarna om barnmisshandel har ökat. Detta beror till stor del på att vuxna blivit mindre toleranta för våld mot barn men också att det blivit större vaksamhet i allmänhet. Dock är det fortfarande 4 % av mellanstadieeleverna och 7 % av de yngre vuxna som anger att de någon gång under uppväxttiden utsatts för svårare aga utförd med någon form av tillhygge. 1 % av alla barn och unga utsätts för bestraffningsmetoder som är väldigt allvarliga som exempelvis hot med kniv eller skjutvapen.¹⁹

I Sverige finns det tusentals barn som varje år blir utsatta för misshandel och några som till och med avlider till följd av den. Naturligtvis kan det bli svåra fysiska skador som barnet kan komma att få, men de allvarligaste skadorna är oftast de känslomässiga och psykiska.

Polisen fick sammanlagt in 8000 anmälningar år 2004 om misshandel mot barn under 15 år.²⁰ Men det som är viktigt att komma ihåg är att när det gäller misshandel mot barn finns det ett stort mörkertal. Statistiken om polisanmälningar säger därför relativt lite om den faktiska förekomsten av barnmisshandel.²¹

Barnmisshandel delas upp i två olika ålderskategorier i statistiken över anmälda brott, barn i åldrarna 0 till 6 år och barn från 7 till 14 år. Antalet

¹⁶ BRÅ-rapport, "Brottsutvecklingen i Sverige 2001-2003", s. 66 f

¹⁷ Brottsoffermyndigheten, "Slagen dam...", s. 8

¹⁸ Socialstyrelsen, "Barn i skuggan av våldet", s. 14

¹⁹ SOU 2001:72, s. 25 f

²⁰ Rädda barnen, "Det borde alla veta om barnmisshandel", s. 3

²¹ SOU 2001:72, s. 133

anmälda brott ökade starkt under 1990-talet i båda ålderskategorierna vilket i sig visar att benägenheten att anmäla har blivit större på senare tid. År 2003 kom det in omkring 1200 anmälningar om misshandel mot barn i åldrarna 0 till 6 år och cirka 6400 anmälningar mot barn i åldrarna 7 till 14 år. Ökningen i antalet anmälningar är omkring 40 % respektive 80 % i de olika åldersgrupperna.²² När det gäller våldet mot de yngre barnen, de i åldrarna 0-6 år, så är det vanligast att det är våld inom familjen från en förälder eller styvförälder. Medan gärningsmännen oftast är yngre personer när det gäller våld mot barn i åldern 7-14 år.

Det finns tendenser som visar att antalet barn som utsätts för misshandel i hemmet ökar med stigande ålder. Brottsförebyggande rådet (BRÅ) har i en rapport kartlagt polisanmäld misshandel av små barn (0-6 år) och anger i denna att av det undersökningsmaterial som användes så bestod 28 % av anmälningarna av misshandel mot barn mellan 0-2 år medan 58 % utgjordes av barn mellan 4-6 år.²³ Till skillnad från andra brott så utgör kvinnor en stor andel av gärningsmännen, i BRÅ:s rapport så hade barnmisshandeln i en tredjedel av fallen utförts av kvinnor. Vad som dessutom framkom i rapporten var att två tredjedelar av barnen som råkat illa ut hade föräldrar som var skilda. Detta visar att om man ser till samtliga barn i Sverige så ser offrens familjesituation till stor del annorlunda ut.²⁴

Mellan åren 1999-2003 avled i genomsnitt 6,4 barn per år som en följd av övergrepp. Under samma år utgör den andelen 1,1 % av den totala barnadödligheten.²⁵

²² BRÅ-rapport, ”Brottsutvecklingen i Sverige 2001-2003”, s. 65

²³ BRÅ-rapport, 2000:15, s. 25

²⁴ A.a., s. 7

²⁵ Socialstyrelsen, ”Statistik över våld mot barn – femårsrapport 2005”, s. 17

3 Gällande rätt

3.1 Internationella konventioner

3.1.1 Barnkonventionen

Barnkonventionen ger barn olika slag av rättigheter och fokuserar på barn som egna individer med egna intressen och åsikter vilket gör att barnperspektivet lyfts fram. Konventionen om barnets rättigheter, barnkonventionen, antogs av FN:s generalförsamling den 20 november 1989. Sverige var bland de första länderna som ratificerade konventionen, vilket skedde den 2 september 1990. Barnkonventionen har inte införlivats som svensk lag även om det talats en del om det. Konventionen är inte direkt bindande för svenska domstolar och andra myndigheter men får ändå stort inflytande då svensk lag skall vara förenlig med Barnkonventionens bestämmelser.²⁶ 1999 godkände riksdagen regeringens förslag till ett tillvägagångssätt för att realisera barnkonventionens bestämmelser i Sverige. Förslaget gick i stort ut på att öka kunskapen om barnkonventionen och att barnperspektivet skall tas med i beaktningen vid allt beslutsfattande.²⁷

De artiklar som redogörs för i detta avsnitt är de som reglerar rättsliga förhållanden mellan föräldrar och barn och är aktuella när det gäller vårdnad och umgänge.

Konventionen innehåller fyra grundläggande principer:

- Förbud mot diskriminering – Alla barn har samma rättigheter och lika värde (artikel 2).
- Principen om barnets bästa – Vad som är bäst för barnet avgörs i varje enskilt fall (artikel 3).
- Rätten till liv och utveckling – Handlar om barnets fysiska och psykiska hälsa och välmående (artikel 6).
- Rätten att få uttrycka sina åsikter – Barnets åsikt skall beaktas i frågor som berör henne eller honom med hänsyn till barnets mognad och ålder (artikel 12).²⁸

Barnkonventionen bygger på grundtanken om barnets rätt att betraktas som en självständig individ med egna rättigheter. I konventionens inledning femte stycket kan man utläsa att familjen är den naturliga omgivningen för barnets miljö och utveckling. Därpå följande stycke betonar att barn bör växa upp med lycka, kärlek och förståelse för att kunna utveckla sin personlighet fullständigt och harmoniskt.

Principen om barnets bästa, artikel 3, är konventionens grundpelare och skall visa vägen vid alla åtgärder som rör barn. Barnets bästa skall komma i

²⁶ Ds 2002:13, s. 29

²⁷ Barnombudsmannen, "Att förverkliga barnkonventionen", s. 7 f

²⁸ Barnombudsmannen, BR 2004:08, s. 11

främsta rummet inom alla områden i samhället och inte bara vid vårdnad, boende och umgänge. I situationer då barnets bästa vägs mot andra intressen skall barnets bästa vara en tungt vägande faktor.²⁹

Artikel 3.2 anger att staten är skyldig att se till att alla barn inom landets jurisdiktion får det skydd och den omvårdnad som de behöver. Detta innebär en aktiv skyldighet för staten att skydda barn i den mån föräldrar eller andra personer som har lagligt ansvar för barnet, inte uppfyller sina skyldigheter gentemot barnet.³⁰

Enligt artikel 5 måste alla stater respektera föräldrars och andra vårdnadshavares ansvar för att barnet ges ledning och råd när konventionens erkända rättigheter utövas.

Barn har rätt till liv, att överleva och att utvecklas enligt artikel 6. I rätten till utveckling innefattas att barnet har en rätt att få sina grundläggande behov tillgodosedda. Barnet har också rätt till kärlek och trygghet samt ett stabilt och varaktigt förhållande till föräldrarna. Vidare har barnet en rätt att få utvecklas i en stimulerande miljö och att få lära sig att sätta gränser för sitt handlande. Barnet har också rätt att få behovet av samhörighet med båda föräldrarna tillgodosett även om dessa är i konflikt med varandra.³¹

Artikel 9 anger att ett barn endast får skiljas från sina föräldrar av behöriga myndigheter, då ett sådant åtskiljande är nödvändigt för barnets bästa. Vid särskilda fall som till exempel vid övergrepp mot eller vanvård av barnet från föräldrarnas sida, kan ett särskiljande vara nödvändigt. Barnet har rätt till en personlig relation och direkt kontakt med båda sina föräldrar enligt artikel 9.3.

Barnets åsikt och vilja skall beaktas med hänsyn till dess ålder och mognad enligt artikel 12. Barnet skall få möjligheten att få komma till tals, detta behöver dock inte ske direkt utan kan även ske genom en företrädare eller något lämpligt organ.³² I familjerättsliga mål är det just den andra punkten i artikel 12 som är av intresse. Den tar sikte på situationer då ett beslut ska fattas i domstol eller annan myndighet och som berör det enskilda barnet. Barnets rätt att särskilt höras enligt artikel 12 punkt 2, gäller i mål och ärenden enligt föräldrabalken, enligt socialtjänstlagen och LVU och enligt namnlagen.³³

Föräldrarna huvudansvaret för barnets uppfostran och utveckling. Barnets bästa skall komma i främsta rummet för föräldrarna eller andra vårdnadshavare som har det yttersta ansvaret för barnet enligt artikel 18.1. Barnkonventionen definierar inte vad föräldrarnas ansvar, rättigheter eller skyldigheter innebär. Däremot understryks föräldrarnas gemensamma och delade ansvar för barnet och betydelsen av såväl det gemensamma föräldraskapet som båda föräldrarnas lika stora betydelse betonas. Detta gäller oavsett om föräldrarna bor tillsammans eller inte.

Det finns några artiklar i Barnkonventionen som är till för att skydda barn från övergrepp och utnyttjande. Artikel 19 är speciellt aktuell här då den handlar om skydd mot övergrepp i familjen. Detta innebär att barn skall

²⁹ SOU 1997:116, s. 125

³⁰ A.a., s. 139

³¹ A.a., s. 168

³² Sjösten, s. 213

³³ SOU 1997:116, s. 186 f

skyddas från alla typer av missförhållanden, vanvård, skada eller våld i familjen. I dessa fall får principen om familjens privatliv ge vika för barnets bästa. Staten är skyldig att vidta åtgärder inom lagstiftningen, administrativa åtgärder, sociala åtgärder och åtgärder i utbildningssyfte för att skydda barn enligt artikel 19. Bestämmelsen är till för att i första hand förebygga men också för att staten skall och är skyldig att ingripa till skydd för barn i vissa fall. Artikel 6 om barnets rätt till liv och utveckling. Även om familjen är den grundläggande enheten så kan rätten till familjeliv ibland få vika för intresset att se till barnets bästa. Innehållet i artikeln är utförligt för att inte vilka missförhållanden som helst skall falla inom tillämpningsområdet.³⁴

3.1.2 Europakonventionen

Den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna det vill säga Europakonventionen infördes genom lagen 1994:1219 och gäller i svensk rätt sedan den 1 januari 1995.³⁵ Konventionstexten inkorporerades i svensk rätt vilket innebär att det är originaltextens lydelse som gäller på engelska och franska. Den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna, Europadomstolen, är det organ som kontrollerar att konventionsstaterna uppfyller sina åtagande. Både enskilda och organisationer och stater kan vända sig till domstolen mot en annan stat.³⁶

Artikel 8 gäller rätten till respekt för privatliv, familjeliv, hem och korrespondens. Inom artikelns tillämpningsområde faller bland annat vårdnad om och umgänge med barn, alltså skydd för familjelivet. Artikel 8 skyddar mot att en redan existerande familj skall splittras. Rättigheterna enligt artikel 8 får endast inskränkas med stöd i lag och om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till statens säkerhet, den allmänna säkerheten, landets ekonomiska välbefinnande eller till förebyggande av oordning eller brott eller till skydd för hälsa eller moral eller för andra personers fri- och rättigheter (artikel 8.2).³⁷

Avgörandet av vem av föräldrarna som skall anförtros vårdnaden får nationella myndigheter göra mot bakgrund av nationell rätt. Europadomstolen omprövar inte de nationella domstolarnas avgöranden eftersom dessa oftast bygger på avvägningar mellan olika intressen. Det Europadomstolen skall avgöra är om de nationella avgörandena kränker artiklarna i konventionen eller inte.³⁸

Det finns två domar från Europadomstolen som rör frågan om umgänge och där det inte ansågs föreligga någon kränkning av artikel 8. Europadomstolen menade att de tyska domstolarna i båda fallen anfört relevanta skäl för sina beslut.

I det första fallet hade de tyska domstolarna avslagit faderns yrkande på umgänge med sin femåriga dotter. Domstolarna hade här beaktat att det

³⁴ SOU 1997:116, s. 379

³⁵ SOU 2005:43, del B, s. 644

³⁶ Sjösten, s. 207 f

³⁷ SOU 2005:43, del B, s. 648

³⁸ Sjösten, s. 208

fanns svåra spänningar mellan föräldrarna och risken för att ett umgänge skulle påverka barnets utveckling negativt. Europadomstolen konstaterade vidare att det inte alltid kan krävas att nationella domstolar skall höra barnet direkt i frågor om umgänge.

Fadern hade yrkat på umgänge med sin trettonåriga dotter som de tyska domstolarna avslagit i det andra fallet. Domstolarna menade att dotterns känslomässiga och psykiska balans skulle ta skada vid ett umgänge, då hon själv uttryckt att hon inte vill träffa fadern.³⁹

Enligt artikel 8 har den förälder som inte anförtrotts vårdnaden men som fortfarande har äkta band till sitt barn rätt till umgänge med barnet. Dock är det tillåtet att neka en förälder umgänge med hänvisning till bestämmelserna i artikel 8.2. Det krävs allvarliga skäl för att neka en förälder allt umgänge med sitt barn.⁴⁰

3.1.3 Den europeiska konventionen om utövandet av barns rättigheter

Detta är en konvention som skall stärka barns ställning i familjerättsprocesser. Konventionen innehåller de processuella regler som skall hjälpa konventionsstaterna att implementera barnkonventionen. Tillämpning av konventionen skall ske på barn som inte fyllt 18 år i familjerättsliga förfarande inför en rättslig myndighet, speciellt sådana som gäller föräldraansvar som till exempel vårdnad, boende och umgänge. Konventionen är undertecknad av Sverige men har fortfarande inte ratificerats.⁴¹

Det finns på förslag att Sverige skall ratificera konventionen i departementspromemorian ”Utövandet av barns rättigheter i familjerättsprocesser”⁴², vilken för tillfället bereds i Regeringskansliet. I promemorian anges flera förslag på lagändringar för att stärka barnets rätt i processen.⁴³

3.2 Vårdnad

3.2.1 Innebörden av vårdnad

Vårdnad är ett rättsligt begrepp och omfattar inte i sig den faktiska vårdnaden om ett barn, även om det i praktiken oftast är båda föräldrarna eller en av dem står för både den rättsliga vårdnaden och den faktiska omvårdnaden av barnet. Domstolen kan också anförtro vårdnaden åt en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare. Är det båda föräldrarna eller endera av dem som har vårdnaden så är också båda eller en av dem förmyndare för barnet. Rättslig vårdnad skall skiljas från förmyndarskap som gäller rätt och

³⁹ SOU 2005:43, del B, s. 648 f

⁴⁰ Sjösten, s. 208 f

⁴¹ Ds 2002:13, s. 31 f

⁴² Ds 2002:13

⁴³ Prop. 2005/06:99, s. 45 f

skyldighet att företräda barnet i ekonomiska angelägenheter och förvalta barnets tillgångar.⁴⁴

Vårdsnaden består till dess att barnet fyllt arton år eller dessförinnan ingår äktenskap, FB 6:2 st.1. Enligt andra stycket har vårdnadshavaren ett fullt rättsligt ansvar för barnets personliga förhållanden. Vidare så omfattar ansvaret även att se till att barnet får den omvårdnad, trygghet och uppfostran som det har rätt till enligt FB 6:1. Det är både barnets materiella och psykiska behov som skall bli tillfredställda. För att barnet skall få den trygghet det har behov av och rätt till krävs ett stabilt och varaktigt förhållande till sina föräldrar och att barnet får känna gemenskap i familjen. Barn behöver även lära sig sätta gränser då de har svårt att se konsekvenserna av sitt handlande. Föräldrarna eller annan vårdnadshavare skall hjälpa barnet att bli en självständig individ och utveckla sin person och egenart.⁴⁵

Som vårdnadshavare är man både skyldig och har rätt att bestämma i frågor som rör barnet enligt FB 6:11. Lagrummet är avsett att tillämpas på personer som står som ensam vårdnadshavare, så när det råder gemensam vårdnad gäller FB 6:13 som dock hänvisar till FB 6:11. Vårdnadshavaren skall efter hand som barnet blir äldre låta hans eller hennes åsikter vägas in i besluten, dock får inte vårdnadshavaren lägga över beslut på barnet som det inte har uppnått mognad för att ta ställning till.⁴⁶ Vårdnadshavaren är också skyldig att ordna så att barnet får den tillsyn som krävs med hänsyn till barnets ålder, utveckling och omständigheter i övrigt och att se till att barnet får försörjning och utbildning.⁴⁷

Vårdnadshavaren har ett ansvar för att barnet inte skall orsaka någon skada för någon annan. Om vårdnadshavaren brister i sin tillsyn av barnet kan han eller hon bli skadeståndsskyldig gentemot den skadelidande för skador som orsakats av barnet. Enligt BrB 23:6 kan en vårdnadshavare till och med bli straffad om denne inte ser till att barnet håller sig borta från brott.⁴⁸

FB 6:13 stadgar att föräldrar som har gemensam vårdnad skall besluta i frågor som rör barnet tillsammans. De måste alltså vara eniga för att någon åtgärd skall kunna utföras. Enligt FB 6:13 st. 2 görs undantag om en förälder skulle vara förhindrad på grund av frånvaro, sjukdom eller av annan orsak inte kan vara med och fatta beslut som inte kan skjutas fram utan olägenhet. Samma stycke stadgar även att beslut som är ingripande för barnets framtid inte får fattas av en vårdnadshavare ensam om inte barnets bästa uppenbarligen kräver det.

Då föräldrarna ofta har gemensam vårdnad men kanske lever på olika håll krävs det att den förälder som barnet är hos kan ta beslut i frågor som rör den dagliga omsorgen såsom mat, kläder och fritid.⁴⁹

Kravet på att gemensamma vårdnadshavare skall fatta alla beslut, som inte rör den dagliga omsorgen, i samförstånd gör att barnet kan hamna i en status

⁴⁴ Saldeen, s.145

⁴⁵ Walin, Vängby, s. 6:8

⁴⁶ A. a., s. 6:52

⁴⁷ Saldeen, s. 148 f

⁴⁸ Wickström och Komujärvi, s. 89

⁴⁹ Saldeen, s. 149

quo situation. Kan inte föräldrarna komma överens kan heller ingen förändring av barnets omständigheter ske vilket gör att barnet får bli kvar i sin rådande situation.⁵⁰ Det finns ingen allmän bestämmelse i svensk rätt som stadgar hur en tvist mellan gemensamma vårdnadshavare skall klaras upp.⁵¹

Vårdnadsutredningen fick i uppdrag att lämna förslag på hur en reglering kunde utformas som skall underlätta för vårdnadshavarna att fatta beslut vid gemensam vårdnad. Frågor som rör barnets skolgång och möjligheter till hälso- och sjukvård är exempel där gemensam beslutanderätt kan innebära svårigheter.⁵² Kommittén och flera remissinstanser menar att kravet på enighet mellan föräldrar som har gemensam vårdnad kan orsaka problem när barnet är i behov av hälso- och sjukvård. Man syftar då främst på situationer då barnet blivit utsatt för övergrepp eller bevittnat när någon i familjen blivit utsatt för övergrepp och är i behov av psykiatrisk vård eller behandling. Ett fall som tar upp just detta problem har prövats av JO där det fanns misstankar mot fadern om kvinnomisshandel, barnmisshandel och sexuella övergrepp. Här menade man att det krävdes båda vårdnadshavarnas tillstånd för insatser från hälso- och sjukvården.⁵³

3.2.2 Ändring i vårdnadsförhållandena

3.2.2.1 Äktenskapsskillnad

En ändring i fråga om vårdnaden kan i allmänhet komma till stånd bara på talan av en av föräldrarna eller båda, FB 6:4-6. I vissa mål om vårdnad har socialnämnden talerätt. Det gäller vid brister i föräldrarnas omsorg (FB 6:7), när barnet stadigvarande har vårdats och fostrats i ett annat hem än föräldrahemmet (FB 6:8) samt när barnet står under vårdnad av en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare och när föräldrarna eller en av dem vill ha vårdnaden (FB 6:10). I mål enligt 10 § har föräldrarna talerätt. Rätten kan dessutom i vissa fall utan att någon part har framställt något yrkande om det ta upp en vårdnadsfråga enligt FB 6:5 st. 2 och 6:7 st. 4.

Vårdnad och umgänge är indispositiva frågor, alltså är det rättens ansvar att saken blir tillräckligt utredd enligt FB 6:19 och domstolen är inte bunden av vad föräldrarna har kommit överens om. Domstolen har möjlighet att aktivt försöka få föräldrarna att nå en samförståndslösning. Detta skall dock inte gå ut över barnet, utan barnets bästa måste komma i första hand.⁵⁴

För att undvika att vårdnadstvister försöker man numera lösa konflikten med samarbetsamtal där föräldrarna med hjälp av en sakkunnig skall försöka enas om vårdnads- och umgängesfrågor. Nås ingen överenskommelse i frågorna kan samtalen leda till att föräldrarna förstår varandras ståndpunkter bättre och lära sig hantera sina konflikter på ett bättre sätt menar förarbetena.⁵⁵ Det har visat sig att föräldrarna oftare kommer fram till samförståndslösningar om vårdnad och umgänge när

⁵⁰ Ryrstedt, SvJT 2003, s. 341

⁵¹ Ryrstedt, ”Kravet på konsensus...”, s. 15

⁵² SOU 2005:43, s. 143

⁵³ Prop. 2005/06:99, s.52

⁵⁴ Saldeen, s. 159 f

⁵⁵ Ryrstedt, JT 2005/06, s. 304

samarbetssamtal hålls innan tvisten kommer till domstol. Samförståndslösningar är att föredra då vårdnadstvister kan förvärra konflikten mellan föräldrarna vilket leder till att barnet far illa.⁵⁶ I förarbetena har dessutom framhållits att även om det i första hand är föräldrarna som skall komma överens i vårdnads- och umgängesfrågor så skall barnet komma med i samtalet om det inte är olämpligt. Det anges dock även att det bör ske först när föräldrarna börjat samarbeta.⁵⁷ Samtidigt som barnets rätt att komma till tals framhålls i förarbetena så har man även uttryckt att det är bäst om barnets behov av att prata med en utomstående inte sker genom samarbetssamtal.⁵⁸

Vid skilsmässa mellan föräldrar skall den gemensamma vårdnaden fortsätta enligt FB 6:3 st. 2, det vill säga om inte domstolen väljer att upplösa den enligt 5, 7 eller 8 §. Domstolen bör upplysa socialnämnden om ett mål om äktenskapsskillnad och att båda föräldrarna är överens om gemensam vårdnad. På det sättet kan domstolen få uppgifter från nämnden som kan spela in på bedömningen av vårdnadsfrågan. Ska den gemensamma vårdnaden fortsätta även efter skilsmässan skall domstolen uttrycka detta klart till föräldrarna så inga missförstånd uppstår.⁵⁹ Att gemensam vårdnad i princip skall kvarstå efter skilsmässa är en regel som finns för att det antas skapa mindre slitningar mellan föräldrarna och underlätta så att skilsmässan görs upp i godo.⁶⁰

Domstolen har möjlighet enligt FB 6:20 att fatta ett interimistiskt beslut om vårdnad, boende och umgänge, under handläggningen av ett mål, som gäller till dess att frågan avgjorts genom dom eller ett beslut vunnit laga kraft eller föräldrarna har träffat ett avtal om frågan som socialnämnden har godkänt.⁶¹ I praxis är det vanligt att det slutliga avgörandet stämmer överens med det interimistiska beslutet på grund av den så kallade status quo-principen som innebär att barnet inte skall behöva flyttas från sin invanda miljö i onödan.⁶²

Om föräldrarna inte är överens om hur vårdnadsförhållandet bör se ut finns det en möjlighet att lösa tvisten genom ett domstolsavgörande, FB 6:5 st.1. Domstolen får dock inte döma till gemensam vårdnad om *båda* föräldrarna är emot det enligt andra stycket, däremot är det möjligt att döma till gemensam vårdnad om det bara är *en* förälder som motsätter sig detta. Den av föräldrarna som vill ändra på rådande förhållande kan ansöka om stämning mot den andre föräldern eller så sker talan av båda, FB 6:5 st.3. Enligt samma stycke sista meningen så får domstolen i samband med mål om äktenskapsskillnad utan yrkande ge vårdnaden om barnet till en av föräldrarna om gemensam vårdnad är uppenbart oförenligt med barnets bästa.

När föräldrarna kommer till domstol för att avgöra en tvist om vårdnad, boende eller umgänge kan domstolen möjligheten att pröva möjligheterna

⁵⁶ Saldeen, s. 163 f

⁵⁷ Ryrstedt, JT 2005/06, s. 315

⁵⁸ A.a., s. 343

⁵⁹ Walin och Vängby, s. 6:24

⁶⁰ Saldeen, s. 156

⁶¹ Prop. 2005/06:99, s. 65

⁶² Ewerlöf m fl, s. 75

till en samförståndslösning genom att förordna om samarbetsamtal enligt FB 6:18. Skulle sådana samtal inte leda någonstans måste domstolen ta fram underlag för att kunna avgöra den tvistade frågan.⁶³

Vid vårdnadsavgöranden finns det inga andra intressen att ta hänsyn till än att barnets bästa som skall komma i främsta rummet enligt portalparagrafen FB 6:2 a, det skall dock beaktas särskilt att barnet har ett behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna enligt andra stycket. I samma stycke följer även att domstolen skall beakta risken för att ett barn far illa på något sätt.⁶⁴

3.2.2.2 Brister i omsorgen

Om en förälder vid utövandet av vårdnaden om ett barn gör sig skyldig till missbruk eller försummelse eller i övrigt brister i omsorgen på ett sätt så att det är en bestående fara för barnets hälsa och utveckling så skall domstolen besluta om ändring i vårdnaden, FB 6:7 st.1.

En förälder kan alltså fråntas vårdnaden om barnet befinner sig i en sådan riskfylld situation att ett ingripande enligt 2 § LVU kan bli aktuellt och att faran kan antas vara bestående. I 2 § LVU stadgas att det skall beslutas om vård för barnet om det finns en påtaglig risk på grund av fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i hemmet.

Misshandel i hemmet, både fysisk och psykisk, även om den bara är ringa kan utgöra påtaglig risk för barnets hälsa och utveckling om den sker systematiskt och inte vid ett oövertänt tillfälle. Vad gäller otillbörligt utnyttjande så menas framförallt om föräldrarna sexuellt utnyttjat barnet, men hit räknas även alltför ansträngande arbete eller att föräldrarna lägger för stort självständigt ansvar på barnet som det kan ta skada av.

Brister i omsorgen omfattar direkt vanvård av barnet som kläder, mat och hygien eller att barnet försummas rent känslomässigt och psykiskt. Till andra förhållande i hemmet räknas bland annat fall när det inte är vårdnadshavaren själv som står för missförhållandena i hemmet utan en utomstående, som exempelvis en sambo till denne.

Det är inte obligatoriskt att vård enligt LVU har beslutats för att en ändring i vårdnaden skall ske, men det är ytterst ovanligt att saken tas upp utan att barnet tidigare placerats enligt LVU.⁶⁵

Ett barn kan stå under vårdnad av en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare, detta kan ske efter att föräldrarna dött eller då föräldrarna är direkt olämpliga som vårdnadshavare på ett eller annat sätt. Vill de biologiska föräldrarna senare flytta över vårdnaden till dem båda eller en av endast en av dem så skall domstolen besluta efter vad som är bäst för barnet enligt FB 6:10. Domstolen skall även i sin bedömning ta med de skäl som en gång låg till grund för att förordna om särskild vårdnadshavare.⁶⁶

⁶³ A.a., s. 66

⁶⁴ Prop. 1997/98:7 s. 104

⁶⁵ Sjösten, s. 76 f

⁶⁶ A.a., s. 84

3.2.2.3 Avtal om vårdnad

Vad som var nytt med reformen år 1998 var bland annat införandet av FB 6:6 som stadgar att föräldrarna kan avtala om att vårdnaden skall vara gemensam eller anförtros åt en av dem. Avtalet skall vara giltigt om det är skriftligt, det vill säga underskift krävs av från föräldrarna, och socialnämnden har godkänt det. Socialnämnden skall godkänna avtalet om föräldrarna vill ha gemensam vårdnad och det inte är uppenbart oförenligt med barnets bästa. Även när föräldrarna har kommit överens om ensam vårdnad så skall avtalet vara till barnets bästa för att bli godkänt av socialnämnden, FB 6:6 st. 2.

Avtalet har samma verkan som en dom vilket innebär att avtalet bland annat kan verkställas. Ett avtal kan även ändra en föregående dom eller ett tidigare avtal. Möjligheten att komma överens på detta sätt trycker ytterligare på syftet att föräldrar så långt möjligt skall komma till samförståndslösningar för att undvika konflikter.

För att föräldrarna skall kunna avtala om vårdnaden krävs dock att minst en av dem har vårdnaden sedan tidigare av barnet. Finns det en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare kan föräldrarna alltså inte påverka rådande förhållanden med ett avtal. Inte heller kan de avtala om att någon annan än de själva skall få vårdnaden, detta gäller även om båda eller en av föräldrarna har vårdnaden.

När socialnämnden prövar avtalet gäller FB 6:2 a om att barnets bästa skall komma i främsta rummet och att hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad enligt FB 6:2 b. Nämnden får inte ändra avtalets innehåll utan skall endast godkänna eller vägra att godkänna vad föräldrarna kommit överens om. Vidare är socialnämndens uppgift att arbeta för ett klart och tydligt avtal som är fullständigt, så att avtalet inte riskerar att bli överkännbart.

Avtalet börjar gälla i samma stund som det blir godkänt. Det följer av FB 6:17 a 4 st. som anger att ett godkännande inte går att överklaga.⁶⁷

3.2.3 Barnets bästa vid vårdnad

3.2.3.1 Principen om barnets bästa

Principen om barnets bästa utgör en av grundpelarna i FN:s konvention om barnets rättigheter (Barnkonventionen), artikel 3 som bland annat stadgar "...the best interests of the child shall be a primary consideration". Regeringen menade att artikeln skall tolkas så att barnets bästa inte alltid är avgörande för vilket beslut som skall fattas men att det alltid skall beaktas, utredas och redovisas.⁶⁸

Barnets bästa fanns i svensk rätt långt innan Sverige antog barnkonventionen. I början av 1900-talet kom en reaktion på hur dålig barnens situation kunde vara. Detta ledde till den första barnlagstiftningen i Sverige och redan här var principen om barnets bästa aktuell.⁶⁹

⁶⁷ Walin, s. 6:33 ff.

⁶⁸ Ewerlöf m fl, s.93 f

⁶⁹ SOU 1997:116, s. 140

Begreppet ”barnets bästa” hittar man idag bland annat i portalparagrafen FB 6:2 a st.1, som stadgar att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid avgörande av alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge, och i de mer preciserade bestämmelserna om barnets bästa i föräldrabalkens sjätte kapitel som utgår ifrån portalparagrafen. FB 6:2 a infördes vid reformen år 1998 men utgjorde ingen nyhet i gällande rätt där principen om barnets bästa sedan länge varit vägledande i lagstiftningen. Genom att införa en uttrycklig bestämmelse underströk man betydelsen av principen som utgångspunkt i bedömningen.⁷⁰

Det finns i lagen vissa angivna omständigheter som alltid skall beaktas vid bedömningen av barnets bästa. Dessa är barnets behov av en nära kontakt med båda föräldrarna, risken att barnet utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller annars far illa och att hänsyn skall tas till barnets vilja. Anledningen till att de uttryckligen står med i lagtexten är att de inte skall glömmas bort, de är alltså inte på nåt sätt uttömmande, utan alla relevanta omständigheter skall beaktas.⁷¹

Det har riktats en del kritik mot domstolar och socialnämnder för att de ofta sätter föräldrarnas intresse framför barnets.⁷² Att barnets bästa skall komma i främsta rummet innebär att inga andra intressen får gå före barnets vid frågor om vårdnad, boende och umgänge. Vad som konkret är barnets bästa finns det inget givet svar på då det inte är ett statiskt begrepp. Domstolen och socialnämnden får se till varje enskilt fall och vad som anses vara bäst för det aktuella barnet. Vid en bedömning av barnets bästa måste hänsyn tas till både barnets fysiska som psykiska välbefinnande och utveckling. En helt objektiv bedömning kan det aldrig bli då det trots allt är den uppfattning som domstolen eller socialnämnden har som blir avgörande.⁷³

Barnkommittén rekommenderar att bedömningen av barnets bästa skall utgöra en kombination av den kunskap om barn som vetenskap och beprövad erfarenhet ger med att låta barnen själva komma till tals.⁷⁴

När det gäller att tolka begreppet barnets bästa i olika lagbestämmelser kan Barnkonventionen fungera som hjälpmedel.⁷⁵

3.2.3.2 Gemensam vårdnad

Kan inte föräldrarna komma överens om vårdnaden om barnet kan en förälder väcka talan vid domstol och yrka att denna skall avgöra tvisten enligt FB 6:5. Domstolen skall vid en vårdnadstvist bedöma vad som är bäst för barnet och förordna vårdnaden därefter till en eller båda föräldrarna.

Efter reformen år 1998 så skall gemensam vårdnad som huvudregel ses som det bästa för barnet. Men naturligtvis måste det finnas undantag från denna regel. Enligt förarbetena är inte syftet med reformen att helt ta bort ensam vårdnad, utan i vissa fall är en vårdnadshavare olämplig och ensam

⁷⁰ SOU 2005:43, del B, s. 477

⁷¹ Sjösten, s. 43

⁷² SOU 2005:43, del A, s.105

⁷³ Sjösten, s. 42

⁷⁴ SOU 2005:43, del B, s. 478

⁷⁵ Ewerlöf m fl, s. 188

vårdnad kan även vara motiverad då konflikten mellan föräldrarna är så svår och djup att gemensam vårdnad inte kan anses vara till barnets bästa.⁷⁶

Gemensam vårdnad syftar idag till att föräldrarna skall komma överens i frågor kring barnet. Dock när det gäller vem barnet skall bo hos och umgänge med den andra föräldern så kan domstolen avgöra även om gemensam vårdnad råder.⁷⁷

I FB 6:2 st.1 går att utläsa att vårdnaden om ett barn kan utövas av båda föräldrarna eller endast en av dem. Dessa två vårdnadsformer, gemensam och ensam vårdnad, är de som finns i Sverige. Dessutom finns det en möjlighet att vårdnaden utövas av en eller två särskilt förordnade vårdnadshavare.

När ett barn föds står det under vårdnad av båda föräldrarna om de är gifta med varandra. Skulle föräldrarna inte vara gifta så får modern ensam vårdnad, däremot om de skulle ingå äktenskap efter födseln får fadern också vårdnaden automatiskt tillsammans med modern enligt FB 6:3 st.1. Gemensam vårdnad kan även enkelt erhållas genom att båda föräldrarna gemensamt ansöker om detta hos socialnämnden i samband med godkännande av en faderskapsbekräftelse eller vid skattemyndigheten om det inte förordnats om vårdnad tidigare och att båda föräldrarna och barnet är svenska medborgare, detta kan dock bara ske under förutsättning att gemensam vårdnad är det bästa för barnet, FB 6:4.

Som tidigare nämnts så skall gemensam vårdnad i princip fortsätta vid äktenskapsskillnad enligt FB 6:3. Intentionen med en sådan bestämmelse är att underlätta för skapandet av goda relationer mellan barnet och föräldrarna. På det sätt som lagreglerna har utformats så uppmuntrar lagstiftaren till gemensam vårdnad och möjligheten för föräldrarna att få gemensam vårdnad har utökats allt mer under senare tid.

Ofta har föräldrarna lättare att komma överens om vardagliga frågor om båda har vårdnaden så att ingen av dem känner sig utanför och berövad på sitt inflytande på barnets liv. Både boendeföräldern och den förälder som barnet inte bor hos upplever det som positivt att inte behöva ha allt ansvar ensam respektive ta del i ansvaret och barnets liv i övrigt. Det har framkommit att kontakten mellan barn och förälder ofta är tätare och närmare när det råder gemensam vårdnad.⁷⁸

Då domstolen skall ta ställning till vilken förälder som är mest lämplig som vårdnadshavare ser man på vem av föräldrarna som bäst kan antas främja en nära och god kontakt mellan barnet och den andre föräldern, FB 6:2 a st. 2 men.1. Har det förekommit umgängessabotage, det vill säga att boendeföräldern försökt hindra umgänge med den andre föräldern, utgör det en viktig omständighet i helhetsbedömningen där olika omständigheter vägs mot varandra. Domstolen skall främst pröva om det finns risk för framtida umgängessabotage, alltså skall det inte vara omfattningen av redan inträffade umgängessabotage som skall vara avgörande.

Kontinuitetsprincipen innebär att domstolen försöker undvika att barnet flyttas från sin invanda miljö och utgör en omständighet som domstolen

⁷⁶ Ewerlöf m fl, s. 76 f

⁷⁷ Prop. 1997/98:7, s. 53

⁷⁸ Ewerlöf m fl, s. 51

beaktar vid valet av vårdnadshavare.⁷⁹ Denna princip har växt fram i praxis och vägs ofta mot barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.⁸⁰

En ytterligare omständighet som skall beaktas vid bedömningen av barnets bästa är risken för att barnet utsätts för övergrepp, olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, FB 6:2 a st. 2 men. 2. När det förekommit våld och hot i familjen bör detta ses som en allvarlig risk för barnets fysiska och psykiska hälsa. Och det gäller även om våldet eller hoten inte är direkt riktade mot barnet utan mot den andra föräldern eller ett syskon eftersom barn oftast inte själva kan bedöma risken att själv drabbas.⁸¹

3.2.3.3 Ensam vårdnad

Möjligheten till ensam vårdnad finns fortfarande kvar trots huvudregeln om gemensam vårdnad, dock är ensam vårdnad väldigt ovanligt. Så som nämnts ovan finns det fall då en av föräldrarna inte kan anses vara lämplig vårdnadshavare. I förarbetena anges att målet skall vara att ha gemensam vårdnad i samtliga fall då den vårdnadsformen är bäst för barnet.⁸²

Efter en skilsmässa eller efter att sambor har separerat består gemensam vårdnad i 95 % respektive 84 % av fallen. Ensam vårdnad råder om föräldrarna är ogifta och inte anmäler gemensam vårdnad och om den gemensamma vårdnaden blir upplöst på grund av ett domstolsavgörande eller genom ett sådant avtal som nämndes i avsnitt 3.1.2.3 ovan.⁸³

Om en av föräldrarna skulle motsätta sig gemensam vårdnad är det viktigt att domstolen tittar på skälen till detta. Skulle det visa sig att dessa skäl är av vikt kan det finnas anledning att döma till ensam vårdnad. Att en förälder motsätter sig gemensam vårdnad kan bero på att man vill skydda barnet från att fara illa på grund av till exempel våld i hemmet. Att den ena föräldern utsatt den andra föräldern för övergrepp kan göra gemensam vårdnad olämplig. Dock måste domstolen se till det enskilda fallet och vad som är bäst för barnet, gemensam vårdnad är alltså inte utesluten på grund av misshandel inom familjen.

I propositionen sägs det att möjligheten att döma till gemensam vårdnad mot en förälders vilja skall göras med försiktighet. Om en förälder uttrycker att denne inte vill ha något med vårdnaden att göra får det inte anses vara till barnets bästa att då döma till gemensam vårdnad.⁸⁴

När domstolen skall avgöra vad som är barnets bästa i en fråga om vårdnad, boende och umgänge skall den ta hänsyn till risken för att barnet i framtiden kommer att utsättas för bland annat övergrepp enligt FB 6:2 a. Domstolens bedömning av påstående om att våld och övergrepp förekommit i hemmet kräver inte att det är ställt utom rimligt tvivel att det har hänt. Istället betonar lagstiftaren att domstolen skall beakta om det finns en risk för att barnet vid umgänget far illa. Vid bedömning av en sådan risk skall

⁷⁹ Sjösten, JT 99/00, s. 339

⁸⁰ Ewerlöf m fl, s. 79

⁸¹ SOU 2005:43, del A, s. 116 f

⁸² Prop. 1997/98:7 s. 49 f

⁸³ Schiratzki, s. 93

⁸⁴ Prop. 1997/98:7 s. 106 f

hänsyn tas till konkreta omständigheter som föräldrarnas allmänna attityd till våld och eventuella tidigare övergrepp eller hotelser. Alla övergrepp beaktas, så väl fysiska som psykiska.⁸⁵

3.2.4 Praxis

3.2.4.1 NJA 1999 s. 451

Bakgrunden till fallet rörde föräldrar med gemensam vårdnad om tre barn. Modern yrkade på ensam vårdnad medan fadern ville ha fortsatt gemensam vårdnad. Modern anförde bland annat att fadern inte hade någon respekt för henne och att han under äktenskapet förtryckt och försökt dominera henne. Fadern ansåg att modern var för släpphänt med barnen och att det inte rådde någon ordning och reda i deras uppfostran.

TR gjorde bedömningen att båda föräldrarna var lämpliga vårdnadshavare, men eftersom barnen mest hade bott hos modern tillerkändes hon vårdnaden om barnen. Målet fortsatte till HovR som ansåg att konflikten mellan parterna var svår och att det fanns en ovilja till samförståndslösningar. Konflikten pågick också öppet inför barnen. Det var därmed enligt rättens mening bäst att den ena föräldern hade ensam vårdnad om barnen. Utifrån kontinuitetsskäl ansågs modern bäst lämpad att få vårdnaden om barnen.

Enligt HD var båda föräldrarna lämpliga vårdnadshavare vilket också sades i vårdnadsutredningen. HD uttalade här att gemensam vårdnad är till barnets bästa om inte särskilda skäl talar emot. Vidare ansåg HD att det fanns vissa meningsskiljaktigheter mellan föräldrarna som gjorde att deras samarbete när det gällde barnen inte löpte friktionsfritt. Meningsskiljaktigheterna var dock långt ifrån av sådant slag som enligt förarbetena skulle medföra att domstolen skulle förordna om ensam vårdnad. Konflikten utgjorde alltså ingen sådan särskild omständighet som utgör avsteg från huvudregeln om gemensam vårdnad enligt HD.

3.2.4.2 NJA 2000 s. 345

I detta fall rörde det sig om ett vårdnadsavgörande i samband med äktenskapsskillnad. Föräldrarna hade gemensam vårdnad om barnen, en son och en dotter. Fadern dömdes i oktober 1998 för misshandel av modern till villkorlig dom med samhällstjänst kombinerat med kontakt- och besöksförbud. I TR yrkade båda föräldrarna på ensam vårdnad. Modern anförde bland annat att fadern var en olämplig vårdnadshavare och att det fanns en djup konflikt mellan föräldrarna. Fadern hade häftigt humör vilket inte gjorde saken bättre. Modern hade polisanmält fadern två gånger under 1998 för misshandel samt en gång 1999 avseende överträdelse av besöksförbudet. En misshandel under 1998 hade påverkat barnen då ett av dem sett händelsen och nu var rädd för fadern. När barnen var hos honom hände det att de kom för sent till skolan och de fick inte hjälp med läxorna.

Fadern på sin sida hävdade bland annat att det vore bäst för barnen att han fick vårdnaden om dem. Han var den av föräldrarna som bäst kunde tillgodose barnens rätt till båda föräldrarna. Vid mer än hälften av umgängestillfällena hade modern förvägrat fadern att träffa barnen utan

⁸⁵ Prop. 1997/98:7 s. 47 f

godtagbar anledning. Hon hade aktivt motarbetat umgänge. Modern hade ett häftigt humör och var svår att kommunicera med. Han hade aldrig utövat ”brutalt våld”, varken mot modern eller mot barnen. Beträffande händelsen 1998 kom modern och slet dottern från fadern varpå tumult utbröt mellan föräldrarna. Fadern menade att han var frustrerad på grund av det begränsade umgänge han hade fått med barnen, vilket var förklarligt men inte ursäktligt.

TR gav modern ensam vårdnad om barnen och fadern fick umgängesrätt. Domen överklagades dock av fadern och HovR fastställde tingsrättens dom. Fadern överklagade till HD som motiverade sin dom med att börja konstatera att fadern är dömd för misshandel av modern. Dock begicks misshandeln i en upprörd situation för ett och ett halvt år sedan när fadern skulle hämta barnen i skolan inför ett umgängestillfälle. Misshandeln kunde därför inte anses innebära att fadern nu var olämplig som vårdnadshavare. Misshandeln får emellertid ses som ett exempel på de svårigheter som föräldrarna haft att lösa problem som rör barnen och att samtala om problemen. Vad utredningen visar så har dessa svårigheter fortsatt. Sedan skilsmässan har fadern och modern inte någon gång samrått med varandra i frågor som rör barnen. Fadern har till exempel vägrat lämna ut sitt telefonnummer till modern. Han har inte heller tagit några initiativ för att diskutera barnen med henne. Fadern uppger att detta beror på att han inte velat riskera att bli polisanmäld av modern. Modern uppger att hon inte vågar tala med fadern om barnen eftersom hon är rädd för honom. Det finns inget som tyder på att relationen mellan föräldrarna kan komma att bli förbättrad inom den närmaste tiden. Enligt HD råder det en så svår och djup konflikt mellan föräldrarna att det är omöjligt för dem att samarbeta i frågor kring barnen. Med hänsyn till barnens bästa fick därför modern ensam vårdnad.

3.2.4.3 RH 1999:13

Föräldrarna hade varit sambos och hade ett tvillingpar, en pojke och en flicka, som de hade gemensam vårdnad om. Modern väckte talan med yrkande att få ensam vårdnad om barnen. TR förordnade att modern skulle anförtros vårdnaden om barnen och att fadern skulle ha rätt till umgänge. Fadern överklagade domen till HovR och yrkade på gemensam vårdnad. HovR ändrade domen till gemensam vårdnad med motiveringen att föräldrarna var överens om att den andre var lämplig att ta hand om barnen och man menade att det nuvarande arrangemanget där barnen bodde växelvis hos föräldrarna fungerade vilket i sig talar för gemensam vårdnad. Modern anförde att hon hade svårt att samarbeta med fadern, men den omständigheten var inte tillräckligt skäl för ensam vårdnad menade HovR. Enligt HovR så bygger gemensam vårdnad på att föräldrarna skall kunna enas i viktiga frågor som rör barnen. I målet har framkommit att parterna har en obearbetad konflikt från den tid de bodde tillsammans och att de därför har stora svårigheter att över huvud taget prata med varandra. Detta skulle kunna tala emot gemensam vårdnad. Samtidigt anser HovR att det är en påtaglig risk för att föräldrarna inte skall inse vikten av att de måste börja samarbeta för barnens skull. Ett påtvingat gemensamt ansvar skulle förhoppningsvis kunna leda till att föräldrarna växer in i sin föräldraroll och

börjar samarbeta på ett sätt som gagnar barnen. HovR kom fram till att gemensam vårdnad var det bästa för barnen.

En skiljaktig i målet anförde att modern har godtagbara skäl för att motsätta sig gemensam vårdnad och att det finns risk att en påtvingad gemensam vårdnad ytterligare förstärker konflikten vilket barnen skulle bli lidande för. Av utredningen i målet framgår att modern inte vill ha mer kontakt med fadern än nödvändigt. Hon har förklarat att fadern under deras samlevnad utsatt henne för våld och övergrepp. Som TR konstaterat har modern inte styrkt påståenden. Men som TR också anført ger moderns uppgifter vid handen att hon själv upplever sig ha blivit utsatt för allvarliga övergrepp från faderns sida. Vidare framgår av vårdnadsutredningen att utredarna ansett att det förekommit något oegentligt i förhållandet mellan föräldrarna som barnen varit vittnen till och som framkommer av barnens samtal med personalen på daghemmet.

3.2.4.4 RH 2005:38

Föräldrarna hade gemensam vårdnad om sina tre barn efter skilsmässan. Fadern yrkade i TR i första hand på ensam vårdnad och i andra hand gemensam vårdnad och barnen stadigvarande boende hos honom. Modern yrkade i första hand på ensam vårdnad och begränsad umgängesrätt för fadern i närvaro av en kontaktperson. I andra hand yrkade modern på gemensam vårdnad och att barnen stadigvarande skulle bo hos henne.

Två utredningar utfördes där den första utredningen gav resultatet att man tyckte att gemensam vårdnad ansågs som det bästa och att barnen skulle bo med fadern då han lever ett skötsamt liv under ordnade förhållanden. I den kompletterande utredningen ansåg utredarna dock att fadern bör ha ensam vårdnad då man starkt ifrågasätter moderns lämplighet som vårdnadshavare. Utredarna bedömde att modern skulle komma att vistas i umgängeskretsar med kriminellt belastade vänner och pojkvänner. Vidare menade man att moderns omdöme brister när det gäller vad som är bäst för barnen. Modern förde fram kritik mot utredarna och deras uppträdande mot barnen. TR ansåg dock inte att det fanns något som befogade i den kritiken och förordnade om ensam vårdnad för fadern och att den skulle gälla omedelbart. TR menade att utredningen i målet visar att fadern kan ge barnen en sådan omvårdnad, trygghet och god fostran som barn har rätt till samt att det är bäst för barnen att han anförtros ensam vårdnad om dem. Domstolen framförde vidare att visserligen hade modern anført att fadern var olämplig som vårdnadshavare på grund av att han hotat och misshandlat såväl henne som barnen. Hon har också hävdade att barnen vill vara med henne och att de, även helt nyligen, motsatt sig umgänge med fadern. Detta har dock utredarna beaktat i sin bedömning och tingsrätten menade vidare att det inte finns anledning att frånga vad utredningarna kommit fram till.

Modern överklagade domen till HovR där hon yrkade på ensam vårdnad i första hand och gemensam vårdnad i andra hand. Alternativt att hon skulle få umgänge med barnen varannan vecka. Fadern bestred ändring i vårdnaden men medgav umgänge med en kontaktperson närvarande.

Fadern angav att modern inte borde få ensam vårdnad på grund av sitt narkotikamissbruk och kriminella umgänge. Modern menade att hon haft en jobbig period och varit bristfällig som förälder efter separationen eftersom

hon mådde dåligt på grund av fadern, men att hon idag mår bättre och fått en annan insikt. Hon hade flera gånger polisanmält fadern efter att de separerat men han fortsatte med sina hot. Efter flera år av misshandel, kränkningar och hot från fadern hade hon dåligt självförtroende och trodde hon inte var värd något. Hon kände en stor hopplöshet och gjorde ett självmordsförsök. Hon kom i kontakt med Kris där hon nu arbetar och där drogtesterna utförs på alla anställda.

Fadern menade att han inte någon gång har slagit modern och hennes påståenden att han har hotat och trakasserat henne är helt grundlösa. Barnens påståenden om misshandel beror på att modern under lång tid har påverkat och manipulerat dem.

HovR menade att moderns uppgifter verkar självupplevda och får även stöd i barnens berättelser och av vittnen. Det är också för HovR tydligt att orsaken till att modern mådde dåligt under tiden efter separationen är det sätt på vilket fadern behandlade henne. Ingen av dessa omständigheter är därför sådana att de skall ligga modern till last vid bedömningen av hennes lämplighet som vårdnadshavare. HovR ansåg vidare att fadern enligt vad som framkommit har uppvisat brister i sitt föräldraskap, både genom misshandel, hot och trakasserier och genom underlåtenhet att främja kontakter med modern och hennes släkt. Det finns en risk att barnen tar skada av att fortsättningsvis vara i hans vård. Hovrätten förordnade ensam vårdnad för modern. Växelvis boende ansåg domstolen inte var lämpligt och begränsade umgänget till varannan helg.

3.3 Umgänge

3.3.1 Barnets rätt till umgänge

År 1983 ändrades lagstiftningen så att det istället framgick att det var barnet som hade rätt till umgänge med föräldrarna. Tidigare hade den förälder som inte hade vårdnaden rätt att umgås med barnet om inte särskilda skäl talade emot det.

Vid 1998 års reform poängterades barnets rätt till umgänge med den förälder som det inte bor tillsammans med ytterligare. Föräldrarna har ett gemensamt ansvar för att barnets behov av umgänge med en förälder som barnet inte bor med så långt möjligt tillgodoses, FB 6:15 st.1. Detta ansvar gäller såväl vid ensam vårdnad som vid gemensam vårdnad. Motsvarande ansvar gäller för särskilt förordnade vårdnadshavare enligt andra stycket.⁸⁶

Umgänge omfattar dock inte bara föräldrarna utan även andra närstående som barnet kan ha behov av umgänge med enligt FB 6:15 st. 3.

Vårdnadshavarens ansvar är att uppmuntra barnet att träffa andra personer som står barnet nära, som till exempel far- och morföräldrar. Skulle det visa sig att vårdnadshavaren motarbetar eller annars inte tar sitt ansvar så skall socialtjänsten försöka få vårdnadshavaren att beakta barnets behov av en god kontakt med andra närstående.

Barnets intresse och behov av umgänge skall komma i första hand i enlighet med principen om barnets bästa. Syftet med reglerna om umgänge

⁸⁶ Saldeen, s. 188 f

är att det är viktigt att barnet har regelbunden och konfliktfri kontakt med båda föräldrarna även om de inte bor tillsammans. Om det är umgänge eller inte som är bäst för barnet får avgöras i varje enskilt fall. Under vissa omständigheter kan det vara bättre att inte ha något umgänge alls eller att vänta med umgänget tills barnet nått en mer mogen ålder. Att övergrepp skett på barnet kan vara en omständighet som talar mot umgänge, det är dock inte uteslutet eftersom vad som är bäst för barnet måste avgöras i varje enskilt fall.⁸⁷

I bedömningen bör domstolen beakta föräldrarnas relation till varandra och om det finns en risk att umgänget kan skapa konflikter mellan föräldrarna. Skulle det visa sig vara fallet riskerar barnet att fara illa och då kan det vara bättre att vägra umgänge.⁸⁸

Om föräldrarna har gemensam vårdnad och barnet skall umgås med en förälder som det inte bor tillsammans med så skall den andra föräldern lämna sådana upplysningar som kan underlätta umgänget, om inte särskilda skäl talar emot, FB 6:15 st. 4. Upplysningar som får påtaglig effekt på umgänget skall lämnas, det kan vara att barnet skall flytta till en annan ort eller vistas utomlands en tid. Umgängesföräldern skall vara väl insatt i barnets vardag och situation vad gäller exempelvis fritidsintressen, mobbning, kamrater, hälsotillstånd och annat som kan främja umgänget.⁸⁹

3.3.2 Umgänge efter skilsmässa eller separation

I FB 6:15 finns regler om talerätt i mål om umgängesrätt. Om barnets vårdnadshavare motsätter sig det umgänge som begärs av en förälder som inte är vårdnadshavare, beslutar rätten på talan av denna förälder i frågan om umgänge efter vad som är bäst för barnet enligt FB 6:15 st. 2. Motsätter vårdnadshavaren sig det umgänge som begärs av någon som inte är förälder, som till exempel en far- eller morförälder, har socialnämnden talerätt enligt tredje stycket.

Umgänget kan prövas i domstol om den förälder som barnet bor hos motsätter sig det umgänge som den andre föräldern begär. Domstolens bedömning skall då utgå ifrån vad som är barnets bästa, FB 6:15 a. Även när det gäller umgänge är FB 6:2 a och b tillämpliga. Vid beaktande av barnets bästa skall domstolen bedöma barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna, risken för att barnet far illa, barnets vilja och barnets mognad och ålder.

Bedömningen skall alltid utgå ifrån att det är viktigt för barnet att umgås med båda sina föräldrar. Barnet behöver oftast ett stabilt förhållande till båda föräldrarna. Dock kan små barn påverkas negativt av att en längre tid vara borta från boendeföräldern. Hänsyn måste tas till barnets mognad och ålder vid bedömningen av umgängesfrågan.⁹⁰

⁸⁷ Walin och Vängby, s. 6:56 f

⁸⁸ Saldeen, s. 191

⁸⁹ Ewerlöf m fl, s. 60

⁹⁰ Walin och Vängby, s. 6:60 f

Precis som när det gäller vårdnad kan föräldrarna ingå avtal om hur umgänget skall vara fördelat, FB 6:15 a st. 2. För att det skall vara ett giltigt avtal krävs att det är skriftligt och godkänt av socialnämnden. Uppfyller avtalet dessa krav gäller det som en lagkraftvunnen dom.⁹¹

Umgängets omfattning har lagstiftaren inte lagstadgat om då man vill betona att det är viktigt med flexibilitet i umgänget. Omfattningen bör därför avgöras i varje enskilt fall och vad som är det bästa för barnet.

För att umgänget skall fungera över huvud taget krävs att föräldrarna kan samarbeta. Ibland väljer domstolen att vilandeförklara målet, dock med föräldrarnas samtycke, under en viss tid då man samtidigt prövar att komma fram till en överenskommelse om umgänget. Ofta har föräldrarna visat större samarbetsvillighet och haft lättare för att komma överens när de vet att det handlar om en kort tid och att de när som helst kan begära att domstolen fattar ett beslut om umgänget.⁹²

Det kan uppkomma olika hinder för umgänget mellan barnet och en förälder och det första som får göras är att konflikten skall försöka lösas med hjälp av samarbetssamtal som kommunen är skyldig att erbjuda föräldrar för att de skall komma överens i frågor kring bland annat umgänge. Nästa steg är att begära hjälp från socialnämnden som kan erbjuda umgängesstöd på olika sätt. Det vanligaste är att socialnämnden erbjuder en kontaktperson som är närvarande vid umgänget eller en kontaktfamilj där umgänget utövas.⁹³

I de fall där ett uteblivet umgänge anses bero på att en boendeförälder motverkar eller förhindrar umgänge bedöms det ofta av domstolen som umgängessabotage, eftersom boendeföräldern har ett ansvar enligt lag att främja umgänge med den andre föräldern. Domstolen kan betrakta den förälder som saboterar umgänget som mindre lämplig vårdnadshavare och vårdnaden kan komma att flyttas över till den andra föräldern. Dock är det alltid barnets bästa som skall vara avgörande för beslut så även om umgängessabotage har förekommit kan andra omständigheter väga över.⁹⁴

3.3.3 Praxis

3.3.3.1 NJA 2003 s. 372

Detta rättsfall rör frågan om umgänge skulle vägras med hänsyn till risk för att barnet far illa. Föräldrarna hade aldrig bott ihop och modern hade ensam vårdnad. Fadern yrkade vid tingsrätten på gemensam vårdnad och att han skulle få rätt till umgänge med dottern. Modern bestred yrkandet om gemensam vårdnad men medgav umgänge, dock endast i närvaro av en kontaktperson. TR beslutade interimistiskt om umgänge med kontaktperson tills vidare, men drog senare in umgängesrätten under tiden som vårdnads- och umgängesutredningen pågick. Fadern tog tillbaka vårdnadsyrkandet efter detta och framhöll att han skulle få umgänge tillerkänt sig på vissa angivna tider utan kontaktperson.

⁹¹ Saldeen, a.a., s. 164

⁹² Ewerlöf m fl, s. 62 f

⁹³ A.a., s. 64 f

⁹⁴ A.a., s. 59 f

TR avslag faderns yrkande med motiveringen att det beteende som han visat upp under förberedelserna och umgängestillfällena gör att TR ifrågasätter hans lämplighet som umgängesförälder. Den kontaktperson som varit närvarande vid umgängestillfällena uppgav att fadern visade två olika sidor. Ena stunden var han lugn och samlad för att i nästa stund vara aggressiv och omöjlig att nå fram till. Utredningen gav för handen att faderns psykiska instabilitet och bristande omdömesförmåga påverkar hans lämplighet som umgängesförälder. Vidare menade familjerättssekreterarna att det inte kan anses vara till barnets bästa med umgängeskontakt med tanke på faderns beteende då ett litet barn behöver skydd, omvårdnad och förutsägbarhet.

Fadern överklagade domen till HovR som tillerkände honom umgänge i närvaro av en kontaktperson tre timmar varannan lördag. Enligt HovR kunde inte några allvarliga anmärkningar riktas mot fadern och det rådde inte något tvivel om att han var mycket fäst vid dottern och ville hennes bästa. Med hänsyn till att umgänget mellan far och dotter varit avbrutet i mer än ett år menade HovR att det var angeläget att försöka återskapa en naturlig relation mellan dem för att inte äventyra ett för barnet så viktigt förhållande för framtiden.

Modern överklagade beslutet till HD som valde att gå på linje med HovR och tillerkände fadern umgänge. HD menade att av vad som framkommit genom utredningen om faderns personlighet talade visserligen det för att det för närvarande fanns en konkret risk för att barnet skulle kunna fara illa psykiskt vid ett gängse umgänge med honom. Risken kunde emellertid motverkas genom att umgänget skedde i begränsad omfattning under medverkan av en kontaktperson. Med hänsyn till barnets intresse av kontakt med båda sina föräldrar fick det därför anses vara till hennes bästa att dottern fick umgås med fadern.

3.3.3.2 Svea Hovrätt - mål nr T 9137-02

Modern yrkade i TR att hon skulle få ensam vårdnad om sina tre barn. Fadern bestred yrkandet och yrkade att TR skulle förordna om gemensam vårdnad om barnen. Dessutom ville han ha umgängesrätt till barnen enligt vissa närmare krav.

TR anförtrodde modern ensam vårdnad. Domstolen konstaterade att frågan om vårdnad skulle avgöras efter vad som är bäst för barnen. Vidare ansåg TR att det av vårdnadsutredningen framgick att det var bäst för barnen att vara bosatta hos modern. Modern hade påstått att fadern var olämplig som vårdnadshavare då denne enligt modern utövade våld mot familjen, uppträtt olämpligt mot barnen och missbrukat droger. TR ansåg inte att moderns påståenden var styrkta. Rätten konstaterade dock att det fanns en djupgående och svår konflikt och att det tydligt framgick att parterna inte hyste någon respekt för varandra. Enligt TR var konflikten så svår att det vore osannolikt att parterna skulle kunna återuppta en sådan föräldrarelation som krävs vid gemensam vårdnad. TR förordnade att det tidigare begränsade umgänget för fadern, genom kontaktperson, skulle fortsätta att gälla under en viss period.

HovR undanröjer tingsrättens förordnande avseende umgänge och förordnar att mannen skall ha rätt till umgänge med två av barnen varannan

söndag i fyra timmar i närvaro av en kontaktperson. Två månader om året skall vidare vara fria från umgänge. I övrigt står tingsrättens dom fast. HovR delar bedömningen att modern skall ha ensam vårdnad. Av utredningen i hovrätten framgick att barnen endast ville ha umgänge med fadern två timmar en söndag i månaden i närvaro av en kontaktperson. Detta ansåg dock hovrätten vara en för begränsad tid när det gäller umgänge. I stället är fyra timmar varannan söndag en bättre utgångspunkt för det framtida umgänget.

3.3.3.3 Svea hovrätt - mål nr T 3362-03

Fadern och modern gifte sig 1996 och kom till Sverige våren 1998. Deras två barn är födda 1998 och 1999. I juli 1999, då yngsta barnet var fyra månader gammalt, reste mannen till Pakistan på grund av att hans bror blivit allvarligt sjuk. Våren 2000, då fadern fortfarande var i Pakistan, ansökte modern om äktenskapsskillnad. Det uppkom därefter en tvist i vårdnadsfrågan och tingsrätten beslutade våren 2001 att interimistiskt förordna att mamman skulle ha ensam vårdnad om barnen.

Fadern begärde våren 2002 uppehållstillstånd i Sverige, men Migrationsverket nekade. Han överklagade till Utlänningsnämnden som i ett beslut i januari 2003 avlog hans begäran. Han ansökte i TR om gemensam vårdnad om barnen. I andra hand yrkade han umgängerätt varannan vecka. Modern bestred och menade att det inte fanns förutsättningar för gemensam vårdnad, bland annat med hänsyn till avståndet mellan Pakistan och Sverige. Hon sade sig även ha blivit utsatt för hot och misshandel under den tid paret bott ihop.

TR fann det inte styrkt att modern misshandlats av fadern. Däremot visade utredningen att det inte fanns möjligheter för parterna att samarbeta i frågor som rörde barnen och därför avslogs faderns begäran om gemensam vårdnad. Vad gällde rätten till umgänge fann TR att detta yrkande byggde på att umgänget skulle utövas när fadern beviljats uppehållstillstånd och kommit till Sverige. Det ansågs inte finnas några omständigheter som talade emot att fadern fick kontinuerlig umgängerätt med sina barn. Hans yrkande i den delen medgavs.

HovR konstaterar att fadern ansökt om uppehållstillstånd vid tre tillfällen men fått avslag samtliga gånger. Rätten utgår från det förhållandet att fadern inte har rätt att vistas permanent i Sverige. Han har inte haft någon kontakt alls med barnen sedan sommaren 1999 då barnen var väldigt små. Han är därmed en främmande person för dem och det krävs att umgänget inleds under betryggande former. Mannen saknar fast bostad i Sverige och det är inte klarlagt var i Sverige han skulle kunna bo ifall han fick permanent uppehållstillstånd. Det är alltså inte utrett hur det begärda umgänget skulle ske. Det anses därmed inte bäst för barnen att medge något umgänge alls.

3.4 Förfarandet i mål och ärenden om vårdnad och umgänge

3.4.1 Domstolsprocessen

Mål och ärenden om vårdnad, boende och umgänge är indispositiva, vilket innebär att domstolen skall se till att frågorna blir tillbörligt utredda enligt FB 6:19 st.1 och domstolen skall i varje enskilt fall pröva vad som är bäst för barnet.⁹⁵

Den domstol i den ort där barnet har sin hemvist är behörig att pröva frågor om vårdnad, boende och umgänge enligt FB 6:17, men finns det ingen behörig domstol skall frågorna avgöras i Stockholms tingsrätt. De viktigaste processuella bestämmelserna som tillämpas även i mål om vårdnad, boende och umgänge är rättegångsbalkens bestämmelser. Dock skall ÄktB 14:17-18 som anger rättens sammansättning i tingsrätten och hovrätten samt regler om omröstning tillämpas enligt FB 20:1. När det gäller mål där parterna är överens om frågorna gällande vårdnad, boende eller umgänge får dom meddelas utan huvudförhandling, RB 42:18 st.1.⁹⁶

Innan domstolen avgör ett mål skall socialnämnden få tillfälle att yttra sig i ärendet. Behöver domstolen ytterligare utredning skall den ge socialnämnden eller något annat organ i uppdrag att utreda ärendet mer ingående enligt FB 6:19. Utredningen skall ge domstolen ett bredare underlag för beslutet och klarlägga olika förslag ur barnets perspektiv. Domstolen kan även höra barnet om det finns särskilda skäl som talar för det och om barnet inte tar skada av det. Även sakkunniga inom barnpsykiatri får höras eller så kan domstolen välja att inhämta ett skriftligt utlåtande från en sådan expert.⁹⁷

3.4.2 Verkställighet

Verkställighet kan sökas enligt FB 21:1 om en dom eller ett avtal om vårdnad, boende eller umgänge inte iakttas.

Verkställighet i sådana ärenden söks hos länsrätten och inte vid allmän domstol. För att en dom skall kunna verkställas krävs att den vunnit laga kraft eller att domstolen särskilt medgivit att det kan ske enligt FB 21:1 st.2. Denna möjlighet är till för att det är viktigt att barnets situation så snabbt som möjligt skall anpassas efter domstolens avgörande. Domstolen kan även påskynda verkställighetsförfarandet i samband med att dom eller beslut meddelas enligt FB 6:21 genom att förelägga motparten att vid vite att lämna ifrån sig barnet.⁹⁸

FB 21:1 st.1 stadgar att vid verkställighet skall barnets bästa komma i främsta rummet. Länsrätten skall göra vad den kan för att överlämnandet av barnet skall ske på frivillig väg. Innan länsrätten förordnar om verkställighet

⁹⁵ Prop. 2005/06:99, s. 36

⁹⁶ Sjösten, s. 183 ff.

⁹⁷ Prop.2005/06:99, s. 36

⁹⁸ Schiratzki, s. 126

kan domstolen ge socialnämnden i uppdrag att försöka få barnet överlämnat inom två veckor, FB 21:2. I annat fall kan det bli aktuellt med tvångsmedel i form av vite eller polishämtning enligt FB 21:3.⁹⁹

⁹⁹ Ewerlöf m fl, s. 80 f

4 Risken för att barnet skall fara illa

4.1 Utredning vid vårdnad och umgänge

Domstolens uppgift är att se till att frågor om vårdnad, boende och umgänge blir tillräckligt utredda enligt FB 6:19 st.1. Andra stycket reglerar att socialnämnden skall få tillfälle att yttra sig i ärendet och skulle nämnden inneha upplysningar som kan ha betydelse för avgörandet är den skyldig att lämna dessa till domstolen.

Gör domstolen bedömningen att det krävs mer utredning i ett mål får denna ge socialnämnden eller något annat organ i uppgift att upprätta en utredning. Rätten får sätta upp riktlinjer och bestämma en viss tid som utredningen skall upprättas inom, dock skall den alltid ske skyndsamt.¹⁰⁰

Socialnämnden får utse en socialtjänsteman som skall utföra vårdnadsutredningen och som sedan ensam får stå för rapporten och skicka in den till domstolen. Utredningen skall oftast bestå av sammanställning av fakta och upplysningar om föräldrarna och barnet. Utredaren kan sedan ge förslag till hur domstolen skall avgöra, men detta är något som utredaren själv får bedöma i varje enskilt fall.¹⁰¹ Oavsett om utredaren väljer att lämna ett förslag eller inte så skall han eller hon alltid beskriva konsekvenserna för barnet vid olika beslut, en så kallad konsekvensbeskrivning.¹⁰²

Utförliga vårdnadsutredningar skall bara ske när det är nödvändigt och således inte i alla fall. Oftast fodras någon form av utredning för att domstolen skall kunna göra en korrekt bedömning. Det är vid de tillfällen domstolen behöver mer information än den som socialnämnden fått tillfälle att yttra som en utredning skall begäras.¹⁰³

När domstolen begärt en utredning så skall denna bedrivas utan dröjsmål, SoL 11:1 st.1. Socialnämnden bör så fort som möjligt kontakta föräldrarna och informera om den fortsatta utredningen enligt SoL 11:2 st. 3. Utredaren har samtal med föräldrarna om frågor kring barnet och deras roll som föräldrar. Särskilt uppmärksam bör utredaren vara på sådana faktorer som tyder på problem som missbruk, psykisk ohälsa eller om det förekommit våld och hot inom familjen tidigare. Barnets inställning skall försöka klarläggas så långt som det är möjligt utan det skall känna sig pressat till att ta ställning. Utredaren ser även över om familjen tidigare varit i kontakt med socialtjänsten och i så fall av vilka skäl.¹⁰⁴

Inför intermistiska beslut har tingsrätten möjlighet att inhämta så kallade snabbupplysningar från socialnämnden. På två veckor skall utredaren som socialnämnden utsett samla in uppgifter från exempelvis polisens misstanke- och belastningsregister och socialregistret och även samtala med

¹⁰⁰ FB 6:19 st. 3

¹⁰¹ Prop. 1997/98:7, s. 90

¹⁰² SOSFS 2003:14

¹⁰³ Prop. 1997/98:7, s. 92

¹⁰⁴ Ewerlöf m fl, s. 73 f

föräldrarna. Sedan skickas upplysningarna till domstolen och då utan att utredaren tagit ställning i frågan. Skulle utredaren anse att det är viktigt att komma med ett ställningstagande får socialnämnden fatta beslut om det och skicka ett yttrande till domstolen.¹⁰⁵

Socialstyrelsen har utfärdat allmänna råd åt socialnämnden vid handläggning av ärenden om vårdnad, boende och umgänge. Här anges att utredaren alltid bör samtala med föräldrarna om barnets situation, föräldrarnas möjligheter att samverka och vilka lösningar på tvisten som föräldrarna ser. En annan rekommendation som ges för snabbupplysningar är att utredaren även skall tala med barnet om han eller hon anser det lämpligt med hänsyn till barnets ålder och mognad.¹⁰⁶

4.2 Riskbedömning

Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller kränkande behandling, FB 6:1. Vidare skall det vid bedömningen av barnets bästa fästas avseende vid barnets behov av en nära kontakt med båda föräldrarna. Risken för att barnet utsätts för övergrepp, olovligt förs bort eller annars far illa skall också beaktas.¹⁰⁷

Domstolen skall i bedömningen av barnets bästa beakta risken för att barnet kommer att fara illa, det vill säga att en riskbedömning skall göras. Detta betyder att en omständighet inte nödvändigt skall vara ställd utom allt tvivel för att inverka på beslutet. Det är således tillräckligt att påtagliga förhållanden visar att det finns en risk att barnet kommer att fara illa.¹⁰⁸

Risken för att barnet skall fara illa skall beaktas både vad gäller vårdnad och umgänge. Dock har den mest praktisk betydelse vid avgöranden om umgänge eftersom risken att barnet skall fara illa då ställs mot önskemålet att barnet skall ha en nära och god kontakt med båda föräldrarna.¹⁰⁹

I risk för övergrepp innefattas att det kan vara frågan om psykisk misshandel och fysiska övergrepp som misshandel eller sexuella övergrepp. Omständigheter som kan vägas in i en riskbedömning är föräldrarnas allmänna attityd till våld och om det tidigare förekommit övergrepp eller hotelser om våld. Det skall även enligt FB 6:2 a beaktas om barnet annars kan fara illa och en sådan omständighet kan vara om en förälder har missbruksproblem eller umgås i kretsar där missbruk förekommer.¹¹⁰

Regeringen har diskuterat begreppet ”barn som far illa” och konstaterade att ett barn riskerar att fara illa och dess psykiska utveckling riskerar att skadas när barnet utsätts för fysiskt eller psykiskt våld, sexuella övergrepp, kränkningar eller när den som vårdar barnet försummar att tillgodose barnets grundläggande behov. När ett barn blir vittne till våld i sin närhet eller lever i en miljö där våld och hot om våld förekommer utsätts barnet för psykiskt våld. På senare tid har det blivit mer uppmärksammat att barn som

¹⁰⁵ Socialstyrelsen, ”Glimtar av barn...”, s. 12

¹⁰⁶ SOSFS 2003:14, s. 6

¹⁰⁷ FB 6:2 a

¹⁰⁸ Prop. 1997/98:7, s. 49

¹⁰⁹ Walin och Vängby, s. 6:19

¹¹⁰ Prop. 1992/93:139, s. 37 f

får bevittna våld och hot i hemmet mot en förälder, annan närstående vuxen eller syskon riskerar att påverkas psykiskt av upplevelsen.¹¹¹

4.3 Utvärderingar av 1998 års reform

4.3.1 Barnombudsmannen

Kritik framfördes mot den nya lagen som kom år 1998. Det kritikerna befarade var att föräldrar skulle kunna få gemensam vårdnad trots att de gjort sig skyldiga till våld mot någon i familjen. BO menar att ensam vårdnad bör vara utgångspunkten vid våld inom familjen för att skydda barnet mot en förälder med destruktivt beteende. Gemensam vårdnad kräver att föräldrarna är överens och på så sätt kan en förälder motsätta sig att barnet får sådan psykiatrisk hjälp som det kan vara i behov av efter traumatiska upplevelser. 1998 års reform verkar ha medfört att det oftare döms till gemensam vårdnad i mål där det förekommer uppgifter om våld än vad som i början var intentionen.¹¹²

Barnombudsmannen (BO) har undersökt alla mål från tingsrätter under år 2002 gällande vårdnad, boende och umgänge. Resultatet där visade att det finns klara brister i barnperspektivet menar BO. Analysen fokuserade mest på hur ofta domstolen dömde till gemensam vårdnad mot en förälders vilja när det finns uppgifter om våld i familjen.¹¹³

Undersökningen visade att det är förhållandevis vanligt med påstående om övergrepp i vårdnadsmål och att domstolarna ofta dömer till gemensam vårdnad mot en förälders vilja trots uppgifter om våld. Av totalt 504 mål var det 258 som innehöll uppgifter om våld.¹¹⁴ Av dessa rör den största delen våld mot den ena föräldern och näst störst var den andelen som rörde våld mot barnet. I nära hälften av de fall där domstolen refererade om våld i domen dömde domstolen till gemensam vårdnad mot en förälders vilja och i resterande fall till ensam vårdnad. Jämfört med mål där inga uppgifter om våld förekommit dömde domstolen till gemensam vårdnad i 40 % av fallen, alltså i färre fall procentuellt sett. I 42 av målen fanns det fällande brottmålsdomar mot en av föräldrarna för brott mot någon i familjen. Domstolarna dömde till gemensam vårdnad i 18 av dessa fallen, medan ensam vårdnad dömdes i 24 fall.

BO menar att det framkommer av undersökningen att domstolen inte alltid beaktar uppgifter om våld som framförs i vårdnadsmål. Det är inte ofta som domstolen anser att barnets bästa är ensam vårdnad trots att det förekommer uppgifter om våld i familjen.¹¹⁵

I de mål som var med i undersökningen gjorde domstolen någon form av riskbedömning i 29 % av fallen, medan det helt saknades i resterande fall. I de 58 fall det fanns en fällande dom från brottmål angående våld inom familjen saknades det helt riskbedömning i 33 fall. Men det finns naturligt

¹¹¹ Ds 2004:56, s. 35

¹¹² Barnombudsmannen, ”Fyra av tio våldsdömda får delad vårdnad av barn”

¹¹³ Barnombudsmannen, BR 2005:02, s. 24

¹¹⁴ A. a., s. 34

¹¹⁵ A. a., s. 36

en större benägenhet att göra en riskbedömning om det sedan tidigare finns en fällande dom i brottmål angående våld inom familjen. I de övriga målen där det inte finns en fällande dom som kan styrka påstående om våld så görs inte riskbedömningar särskilt ofta.

Generellt sett finns det ingen större skillnad vad gäller domstolens riskbedömningar i mål där påstående om våld från en part framkommer utan något övrigt stöd och mål där den ena föräldern kan hänvisa till exempelvis en polisanmälan. I stället förekommer det oftare att domstolen beaktar risken för att barnet kan fara illa av att den ena föräldern blir utsatt för falska anklagelser.¹¹⁶

I studien var det 139 fall som rör umgänge och även innehåller uppgifter om våld. 56 % av målen tilldömdes den förälder som gjort sig skyldig till våld umgänge med barnen utan närvaro av kontaktperson. Av alla 139 fall fanns det en brottmålsdom i 41 stycken, av dessa dömde domstolen till umgänge med kontaktperson i 15 fall.¹¹⁷

4.3.2 Socialstyrelsen

Socialstyrelsen fick i uppdrag av regeringen att följa upp effekten av reformen 1998. Alla domar från tingsrätter från år 1999 och år 2002 som rörde vårdnad, boende och umgänge begärdes in för att se hur utvecklingen framskridit.¹¹⁸ Det gjordes även en fristående undersökning av domarna från år 1999 respektive år 2002 där det fanns anklagelser om hot och våld eller där det finns en brottmålsdom mot en av parterna, vilket var i 69 mål år 1999 och 87 mål år 2002.

Studien visade att i 15 % av målen finns det dokumenterat våld, hot, övergrepp eller misshandel i form av en dom eller polisanmälan. I knappt en fjärdedel av målen år 1999 och i cirka hälften år 2002 förekom anklagelser om någon form av våld.

I 16 av de 69 målen dömdes det till gemensam vårdnad år 1999, medan det år 2002 dömdes till gemensam vårdnad i 58 mål av 87 möjliga. I målen där utfallet blev gemensam vårdnad år 2002 fanns det brottmålsdomar i 13 fall och 18 fall med polisanmälningar.¹¹⁹

Några av slutsatserna av studien visade att domstolen dömer till gemensam vårdnad även i fall där det finns en brottmålsdom på grund av våld. Socialstyrelsen ställer sig dock frågan i vilka situationer det kan anses vara till barnets bästa att döma på detta sätt.¹²⁰ Vidare menar man att domar fortfarande kännetecknas mer av att skipa rättvisa mellan föräldrarna än av vad som är bäst för barnet. Detta kan bero på att någon av föräldrarna inte skall känna sig åsidosatta men det finns ändå en risk att barnperspektivet då faller bort enligt socialstyrelsen.¹²¹

¹¹⁶ Barnombudsmannen, BR 2005:02, s. 42

¹¹⁷ A.a., s. 40

¹¹⁸ Socialstyrelsen, ”Glimtar av barn...”, s. 3

¹¹⁹ A.a., s. 25

¹²⁰ A.a., s. 35

¹²¹ A.a., s. 37

4.3.3 Vårdnadskommitténs undersökning

Kommittén fick i uppdrag att bland annat utvärdera de nya reglerna om gemensam vårdnad och hur de tillämpas när det förekommit övergrepp eller misstanke om detta. I utvärderingen undersökte kommittén 249 domar från tingsrätten från första halvåret av 2002. Några av fallen gick vidare till hovrätten och då har kommittén även tittat på dessa avgöranden. I domarna var det 90 fall där det fanns påståenden om att det skett övergrepp i någon form. Det är dessa 90 fall som kommitténs undersökning bygger på och som redovisas i kapitel 15 i betänkandet.

Det mest frekvent förekommande är påstående att en förälder brukat våld mot den andre föräldern, i närmare bestämt 78 mål av de 90 som studien bygger på, och mot barn i 39 mål. Resterande mål rörde bland annat påstående om sexuella övergrepp mot den andre föräldern, barnet eller någon annan närstående person.

I 45 domar förekom påstående om allvarligare våld eller hot mot den andre föräldern där gemensam vårdnad förordnades i 13 av dessa fallen. Av dessa 45 mål hade 9 blivit polisanmälda varav 2 lett till en fällande och 1 till en friande brottmålsdom.

Tingsrätten tog upp en av de två fällande brottmålsdomarna i domskälen. I 6 av 11 fall där ingen brottmålsdom fanns tog domstolen upp påstående om våld i domskälen.¹²²

¹²² SOU 2005:43, del B, s 775 ff.

5 Barnets möjlighet att påverka sin situation

5.1 Barnets rätt att komma till tals och påverka

År 1996 infördes bestämmelser om barns rätt att komma till tals i mål och ärenden om vårdnad och umgänge. Reglerna blev även tillämpliga på mål om barns boende och vid socialnämndens prövning av föräldrarnas avtal efter reformen av vårdnadslagen år 1998.¹²³ En av barnkonventionens grundläggande principer är artikel 12 som anger att konventionsstaterna skall tillförsäkra barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet.¹²⁴

Vid vårdnads- och umgängestvister är barnet huvudpersonen och det är barnets bästa som skall utvärderas. För att kunna bilda en mening om vad som är bäst för barnet skall domstolen beakta barnets önskemål. Vid avgörande av frågor som rör vårdnad, boende och umgänge skall hänsyn tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad enligt FB 6:2 b.¹²⁵ Alltså skall de äldre barnens inställning normalt vägas tyngre än de yngre barnens. Det finns inga åldrar angivna när det skall fästas mer eller mindre avseende vid barnets vilja. Dock kan en jämförelse göras med FB 4:5 som anger att barn som fyllt 12 år inte får adopteras utan eget samtycke.

Domstolen skall se till att utreda barnets inställning så underlag finns för att hänsyn skall kunna tas till barnets åsikt. Utredaren skall enligt FB 6:19 st. 4 försöka klarlägga barnets inställning, om det inte är olämpligt, och redovisa den för domstolen. Det är viktigt att barnet inte känner sig pressat att ta ställning eller påverkas på fel sätt utan ges möjlighet att föra fram det som barnet verkligen känner. Vidare får barnet höras inför rätten, om det finns särskilda skäl som talar för att det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras enligt FB 6:19 st. 5. I praktiken är det ytterst sällan som barnet hörs och det har även varit avsikten att möjligheten skall tillämpas väldigt försiktigt.¹²⁶

När det gäller utredningsskyldigheten i FB 6:19 st. 4 så är intentionen att den skall ta sikte på vad som är olämpligt för barnet. Utredaren skall försöka klarlägga barnets inställning så att barnet inte skall behöva höras inför domstolen. Det finns tillfällen då det inte är lämpligt att försöka få fram barnets önskemål, detta kan vara fallet då barnet är extra känsligt eller om dess inställning är känd sedan tidigare. Utredarens uppgift blir att bedöma barnets eventuella uttalanden och deras betydelse i frågan. Vidare om barnet inte ansetts lämpligt att tillfrågas så skall utredaren ange skälen för detta.¹²⁷

¹²³ Prop. 2005/06:99, s. 45

¹²⁴ Ewerlöf m fl, s. 36

¹²⁵ Sjösten, s. 46 f

¹²⁶ Walin och Vängby, s. 6:20 ff.

¹²⁷ Sjösten, s. 191 f

Det största problemet är att veta vad som verkligen är barnets vilja. Barn kan vara lättpåverkade av sin omgivning och kan ändra åsikt från dag till dag och stämmer inte alltid överens med barnets verkliga behov och intressen. Det bör aldrig vara helt utslagsgivande för vårdnadsfrågan vad ett barn uttryckt som önskemål. När det gäller umgängesfrågan är barnets vilja särskilt viktig, men som även här är en svårbedömd faktor, särskilt när det gäller yngre barn. Barnets önskemål kommer för det mesta fram i utredningen men ibland krävs det barnpsykiatrisk expertis för att få fram barnets vilja. Det viktiga är att barnet aldrig behöver ta valja sida i föräldrarnas konflikt.¹²⁸

Utredaren kan själv tala med barnet om denne anser att barnet är tillräckligt moget. Barnet skall på ett eller annat sätt ges möjlighet att ge information. Mycket information kan komma fram genom att låta barnet berätta till exempel om hur det är på dagis, lekkamrater och vilka människor som är viktiga.¹²⁹

Det förekommer att barnet har en bestämd uppfattning och då bör domstolen respektera denna om barnet kan anses uppnått en tillräcklig mognad. Men det är svårt att bedöma när barnet nått en sådan mognad därför vägs barnets uppgifter in i helhetsbedömningen av alla omständigheter. Dock skall barnets vilja ses som en fristående omständighet vilket lagstiftaren velat visa genom att barnets vilja fått en egen paragraf i FB 6:2 b.¹³⁰

Det finns ingen angiven åldersgräns, förutom när det gäller verkställighet av dom, när barnets vilja skall vara styrande. Bortsett från de fall då det är till barnets bästa får verkställighet enligt gällande regler inte ske mot barnets vilja om det har fyllt tolv år eller är yngre men har nått en sådan mognad att dess vilja bör beaktas på motsvarande sätt, FB 21:5.¹³¹

Barnets vilja skall utgöra en framstående omständighet vilket bland annat tydliggjorts genom att lagstiftaren valt att införa en enskild paragraf just för detta ändamål i FB 6:2 b. Innehållet i barnets inställning blir dock det som bestämmer hur tungt barnets vilja skall väga i helhetsbedömningen. Barnets vilja tas mer i beaktande om den speglar vuxnas bedömning av barnets behov. Barnets rätt att påverka sin egen situation blir på så sätt beroende av att dess uppfattning stämmer överens med de vuxnas bedömning.¹³²

5.2 Barnets inställning i praktiken

Kommittén som utvärderade 1998 års reform undersökte vårdnadsutredningar och tingsrättens domar och studerade om barnets inställning redovisats. Resultatet visade att barnets inställning i de flesta fall redovisas i vårdnadsutredningarna om barnet fyllt 6 eller 7 år. När det gäller åldersgruppen 7 till 17 år redovisades allas förutom ett förståndshandikappat barns inställning. Av de barn som fyllt sex år redovisades 4 av 7 barns vilja. Bland 5-åringarna var det 2 av 12 barn som fick sina önskemål framförda.

¹²⁸ Ewerlöf m fl, s. 78

¹²⁹ Sjösten, s. 165 f

¹³⁰ A.a., s. 48

¹³¹ Ryrstedt, JT 2005/06, s. 318

¹³² A.a., s. 313

Det var vanligt att barnen hade åsikter om boendet och umgänge med den andre föräldern.

Vad gäller domen så redovisar domstolarna barnets inställning väldigt sällan. I åldrarna 6-17 år framgick barnets vilja i cirka hälften av domarna. Här spelade barnets ålder in, ju äldre barnet var desto mer benägen var domstolen att redovisa dess inställning.

Var barnet över 12 år tog tingsrätten upp barnets inställning i helhetsbedömningen i 65 % av fallen. Sedan sjönk antalet med barnens ålder. I åldersgruppen 9 till 11 år var det 43 % som togs med i bedömningen och 23 % i åldrarna 6-8 år. Även om barnens inställning togs med i bedömningen så följde domstolen barnets önskemål i knappt två tredjedelar av samtliga fall. Endast för 17 % av barnen i åldrarna 3-6 år redovisades en åsikt.¹³³

Kommitténs uppfattning är att domstolarna möjligen har en benägenhet att ställa för höga krav på att barnet skall uttrycka en bestämd uppfattning för att dess vilja skall beaktas. Vidare menar man att det kan vara just ordet vilja i lagtexten som för tankarna till en klar och tydlig åsikt. Kommittén anser att domstolar och socialnämnder behöver skärpa sig när det gäller att redovisa och beakta barnets inställning.¹³⁴

¹³³ SOU 2005:43, del A, s. 210

¹³⁴ A.a., s. 212

6 Förslag till den nya vårdnadslagen

6.1 Nya vårdnadsregler

6.1.1 Ett stärkt barnperspektiv

Förslagen till ändringarna i föräldrabalkens bestämmelser om vårdnad, boende och umgänge syftar framför allt till att förstärka barnperspektivet. Det skall finnas ett tydligt barnperspektiv vid alla beslut och åtgärder som rör barn.¹³⁵

Barnkonventionens barnperspektiv, att barn skall ses som självständiga individer med rätt till inflytande över beslut som rör barnen personligen och samhället i stort, har fått alltmer inflytande i samhället. Barnperspektiv som begrepp är relativt och har olika betydelse för olika människor. Begreppet utvecklas i takt med att värderingarna i samhället förändras och ny kunskap kommer fram om barn och deras livsvillkor. Barnperspektiv ser annorlunda ut ur olika synvinklar, det finns vuxnas, samhällets och barnets barnperspektiv.

När det gäller vuxnas perspektiv präglas det av de egna erfarenheterna, barndomen, bakgrund, kunskaper och upplevelser. Det har även betydelse i vilken tid, kultur och land som den vuxne lever i. Samhällets barnperspektiv kan ses som de vuxnas samlade värderingar, men även kultur spelar i och synsättet på barns rättigheter och behov. Samhällets barnperspektiv kommer till uttryck särskilt tydligt i lagstiftningen, men även inom andra områden som forskning och media. Barnet har ett annat perspektiv som präglas av vad barnet hör, ser, upplever och känner i en viss situation. Barnets barnperspektiv förändras dock i takt med att barnet utvecklas och omgivningen ombildas.¹³⁶

6.1.2 Ärendets gång

En parlamentarisk kommitté fick år 2002 i uppdrag av regeringen att utvärdera 1998 års reform och 1996 års reform om barns rätt att komma till tals samt att man skulle se över reglerna om verkställighet av avgöranden och avtal. Resultatet lämnades in i form av betänkandet, SOU 2005:43, ”Barnets bästa, föräldrars ansvar”. Vissa frågor som togs upp i betänkandet kommer att beredas vidare i ett annat sammanhang.

Betänkandet skickades ut för remissbehandling. Nästa steg är propositionen men först valde regeringen att inhämta yttrande från lagrådet.¹³⁷ De förslag som anges i propositionen föreslås träda i kraft den 1

¹³⁵ Prop. 2005/06:99, s. 38 f

¹³⁶ SOU 2001:72, s. 92 ff.

¹³⁷ Prop. 2005/06:99, s. 33

juli 2006.¹³⁸ I de följande avsnitten följer en redogörelse för propositionen med regeringens lagförslag och motiveringen till dessa.

6.2 Barnets bästa

Regeringens förslag för ett tydligare barnperspektiv är att barnets bästa skall vara *avgörande* för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge. Barnets bästa skall komma till klarare uttryck i lagtexten och barnets intressen skall stå i centrum då det är hans eller hennes tillvaro och framtid som det skall fattas beslut om. Regeringen menar att just när det gäller vårdnad, boende och umgänge finns det inga andra intressen som kan ta över. FB 6:2 a skall då ändras från att barnets bästa skall komma i främsta rummet till att barnets bästa skall vara avgörande.¹³⁹

Det är viktigt att domstol och socialnämnd redovisar hur man har diskuterat i varje enskilt fall kring barnets bästa. Vad som inte får hända är att begreppet ”barnets bästa” används vanemässigt. Regeringen anser därför att det är lämpligt att redovisa i domarna hur man resonerat i olika frågor som rör barnet. Domstolen bör även uttrycka i domen hur den ser på risken för att barnet far illa, möjligheterna till att tillgodose barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna, föräldrarnas vilja och samarbetsförmåga i frågor som rör barnet och övriga för barnet individuella förhållanden.¹⁴⁰

6.3 Risken för att barnet far illa

Regeringen anser att lagtexten bör trycka extra på betydelsen av risken för att barn far illa vad gäller beslut som rör vårdnad, boende och umgänge. Man vill införa att det skall fästas avseende särskilt vid risken för att barnet far illa. Lagtextens lydelse kommer att ändras på så sätt att risken för att barn far illa skall *särskilt* beaktas precis som barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna i gällande rätt skall beaktas särskilt. Vidare innehåller förslaget att det uttryckligen skall angivas i lagtexten att risken för övergrepp mot andra i familjen, som den andre föräldern eller ett syskon, måste få särskild betydelse.¹⁴¹

Undersökningar har gjorts av bland andra Rädda Barnen och Kommittén mot barnmisshandel som visar att många barn idag lever med våld inom familjen. Vidare har utvärderingar gjorts av bestämmelserna som infördes med reformen år 1998 där man bland annat sett till hur domstolarna dömer i mål om vårdnad, boende och umgänge när det förekommer påståenden om våld inom familjen. Några av dessa studier har tagits upp i avsnitt 4.3 ovan.

Enligt betänkandet har det i kommitténs undersökning framkommit att domstolarna och socialnämnden ofta tillämpar FB 6:2 a så att barnets bästa bedöms så att barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna väger över risken för att barnet skall fara illa. Det är

¹³⁸ Prop. 2005/06:99, s. 2

¹³⁹ A.a., s. 39

¹⁴⁰ A.a., s. 40

¹⁴¹ A.a., s. 42

förhållandevis vanligt med påstående om våld i vårdnads mål, dock förordnar domstolen i stor omfattning om gemensam vårdnad mot en förälders vilja även när det förekommer uppgifter om våld. Man menar att det finns tendenser hos domstolarna att reducera betydelsen av att en förälder gjort sig skyldig till övergrepp i familjen.¹⁴²

Regeringen menar att det oftast är bäst för barnet att ha en nära och god kontakt med båda sina föräldrar. Det får dock inte innebära att barnet måste leva eller umgås med en förälder under vilka omständigheter som helst. Barn måste ha en absolut rätt att inte bli utsatta för våld, övergrepp eller annan kränkande behandling. Idag är det välkänt att det även innebär en risk för barnets psykiska hälsa att bevittna våld i hemmet, det kan vara så allvarligt att barnets reaktion kan bli densamma som om det själv blivit utsatt för våldet.

Vid förekomst av uppgifter om våld i mål om vårdnad, boende och umgänge skall uppgifterna alltid prövas och en riskbedömning skall göras, vilket gäller både domstolen och den som utför vårdnadsutredningen. I en helhetsbedömning bör den omständigheten att barnet riskerar att fara illa väga tungt. I de allra flesta fallen är det bäst för barnet att den förälder som utsätter barnet eller någon närstående för våld eller andra kränkningar inte får del i vårdnaden. Vad gäller umgänge kan prövningen leda till att ingen umgängesrätt blir aktuell eller att umgänge bara får ske under vissa speciella former.

Riskbedömningen skall grundas på vad som utretts om tidigare händelser och andra faktiska omständigheter. Betydelse för bedömningen har omständigheter som tidigare inträffade övergrepp eller hot därom, allmän attityd till våld, missbruk och psykisk sjukdom. Det skall inte ställas lika höga beviskrav i vårdnads mål som vid ett brottmål, vilket gör att påstående om våld skall beaktas även om exempelvis en förundersökning hos polisen har lagts ned.

Står det för handen att en förälder faktiskt har gjort sig skyldig till övergrepp skall det göras en bedömning av vad som hänt. Det finns skäl att tro att ett barn far illa med en förälder om det visar sig att denne gjort sig skyldig till övergrepp som varit allvarliga eller varit riktat sig mot flera personer och som skett regelbundet under en längre tid. Är det däremot en enskilda händelse som utspelat sig vid ett tillfälle mot den andre föräldern är risken oftast mindre för barnet. Det har betydelse var i tiden övergreppen ligger, om det var nyligen eller om det ligger långt tillbaka i tiden.¹⁴³

6.4 Barnets rätt att komma till tals

Regeringen anser att socialnämnden skall höra barnet, om det är lämpligt, innan nämnden lämnar så kallade snabbupplysningar till domstolen. I betänkandet anfördes att barns vilja ofta inte redovisas i domstolarnas domar, men när viljan väl finns uttryckt i domen är det inte alltid som den följs. För att domstolarna skall beakta barnets inställning tycks det finnas höga krav på att barnet skall ha en bestämd uppfattning enligt kommittén.

¹⁴² Prop. 2005/06:99, s. 41

¹⁴³ A.a., s. 42 f

Det har stor betydelse att domstolen alltid tar hänsyn till barnets vilja då detta är en särskilt viktig omständighet i prövningen. Domstolen bör vidare i allmänhet följa barnets vilja om det uppnått en tillräcklig mognad och barnet ger uttryck för ett bestämt behov. Men även när det gäller andra mer allmänna synpunkter som barnet kan ha skall domstolen och socialnämnden ta hänsyn till dessa och väga in dem i helhetsbedömningen.¹⁴⁴

När det gäller snabbupplysningar inför intermistiska beslut har undersökningen som kommittén utfört visat att det i stor utsträckning inte förekommer några barnsamtal alls. Innehållet i snabbupplysningarna varierar från kommun till kommun och många av socialnämnderna talar endast med barnen om domstolen särskilt begär det.

Intermistiska beslut skall fattas med beaktande av vad som är barnets bästa och vad barnet har för önskemål. Dock eftersom det är under begränsad tid som utredningen skall tas fram på blir den inte alltid lika utförlig som vid en slutlig prövning. Socialnämnden skall ändå vara uppmärksam på att barnet kan vilja komma till tals. Regeringen menar att det i lagen bör föras in en allmänt hållen regel om att socialnämnden skall höra barnet, om det är lämpligt, innan snabbupplysningarna lämnas in till domstolen.¹⁴⁵

Det finns ingen angiven åldersgräns i föräldrabalkens sjätte kapitel, dock finns den nuvarande bestämmelsen i FB 21:5 som däremot innehåller en åldersgräns som skall ses som ett riktmärke. Av bestämmelsen framgår att domstolen med beaktande av barnets mognad kan ta hänsyn till viljan hos ett yngre barn men också kan besluta om verkställighet i strid mot viljan hos ett äldre barn. Regeringen menar att bestämmelserna i 21 kapitlet bör anpassas efter de i kapitel 6, dock utan att för den skull försämra möjligheten för barn att få sin vilja beaktad i verkställighetsmål.

Den risk som regeringen ser med en angiven åldersgräns, även om den inte är absolut, är att bedömningarna i praktiken kan bli schablonmässiga, vilket främst kan påverka de yngre barnens möjligheter till inflytande negativt. Regeringen föreslår därför att åldersgränsen i FB 21:5 skall tas bort.¹⁴⁶

6.5 Gemensam vårdnad

Sedan vårdnadsreglerna ändrades i samband med reformen år 1998 har domstolens möjlighet att besluta om gemensam vårdnad utvidgats. Föräldrarna kan anförtros vårdnaden gemensamt även om en av dem motsätter sig detta. Dock är det barnets bästa som skall vara ledstjärnan i beslutet. Regeringens förslag är att domstolen skall få besluta om gemensam vårdnad mot en förälders vilja endast om det kan antas att föräldrarna kan samarbeta i frågor som rör barnet.

Den praxis som utarbetats sedan reformen kan uppfattas som att det finns en presumtion för gemensam vårdnad, det vill säga att det endast är när det framkommer särskilda omständigheter som talar emot gemensam vårdnad

¹⁴⁴ Prop. 2005/06:99, s. 45

¹⁴⁵ A.a., s. 47

¹⁴⁶ A.a., s. 82

som ensam vårdnad kan bli aktuell. Domstolen beslutar ofta om gemensam vårdnad mot en förälders vilja efter vad som framkommit av kommitténs undersökning. Den mest flitigt använda motiveringen som domstolarna redovisade var att föräldrarnas samarbetssvårigheter inte var så allvarliga att de vägde över fördelarna med gemensam vårdnad. I betänkandet tog man särskilt upp påståenden om övergrepp mot barnet eller den andre föräldern. Det visade sig att av de fall där det förekom påstående om övergrepp i målet beslutade domstolen om gemensam vårdnad i nästan hälften av dessa. Kommittén menade att det finns tendenser att domstolarna dömer till gemensam vårdnad även när föräldrarna uppenbarligen inte kommer att kunna samarbeta i frågor kring barnet.

Huvudorsaken till att möjligheterna för gemensam vårdnad utökades var att barnet skall få en nära och god kontakt med båda föräldrarna, vilket anses vara till barnets bästa. Om föräldrarna har ett gemensamt rättsligt ansvar anses det bidra till att främja förhållandet mellan barnet och föräldrarna. Däremot måste alltid en prövning göras av de skäl som en förälder framför när denne motsätter sig gemensam vårdnad, särskilt om de grundar sig på påstående om våld från den andra föräldern. Oavsett skälen bör en förälders motstånd alltid tas på allvar då föräldrarnas samarbetsförmåga är viktig så att de kan hantera konflikten utan att det drabbar barnet. Föräldrarna måste ha förmågan att sätta sina egna aggressioner åt sidan för barnets bästa, saknas denna förmåga bör detta tala för ensam vårdnad. Gemensam vårdnad skall aldrig användas som metod för att på så sätt få föräldrarna att samarbeta mot sin vilja. Domstolen kan visserligen döma till gemensam vårdnad mot en förälders vilja, men detta skall ske med stor försiktighet och lyhördhet.¹⁴⁷

6.6 Umgänge

Vad gäller umgänge föreslår regeringen att domstolen i undantagsfall skall kunna besluta om att umgänge skall kunna ske på annat sätt, som exempelvis genom telefon eller brev, än genom att barnet träffar föräldern. Ett avtal om sådant umgänge skall vidare kunna godkännas av socialnämnden.

Det saknas för närvarande stöd i lag för beslut om umgänge genom annan kontakt än att barnet och föräldern träffar varandra. En lagregel som reglerade ett sådant umgänge skulle kunna ha betydelse för barn i vissa speciella situationer då vanligt umgänge inte kan komma i fråga. Har kontakten varit sporadisk eller bristfällig kan ett alternativt umgänge vara ett sätt att återanknyta kontakten mellan barnet och föräldern.

De motargument som förts fram är bland annat att det skulle minska samarbetsviljan mellan föräldrarna med alternativ till direkt umgänge och att antalet processer skulle öka i domstol. Regeringen bedömer ändå att det inte skulle bli så då man sett till andra länder i Norden där sådant umgänge genom telefon och brev redan finns.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Prop. 2005/06:99, s. 49 ff.

¹⁴⁸ A.a., s. 54 f

Förslaget anger även att socialnämnden skall ges möjlighet att väcka talan om barnets umgänge med en förälder för att på bästa sätt tillvarata barnets behov och intressen. Socialnämnden skall fortsätta att se över vårdnads- och umgängesärenden även efter att en dom har fallit. Det finns situationer då umgänget efter ett tag inte fungerar längre genom att exempelvis barnet mår dåligt eller riskerar att fara illa om umgänget fortlöper. Nya omständigheter kan ha inträffat efter rättegången eller så har inte allt framkommit i utredningen av målet. För fall där föräldrarna inte tar sitt ansvar och gör de förändringar som krävs skall alltså socialnämnden ha möjlighet att väcka talan om umgänge.

Vidare bör det enligt regeringens förslag lyftas fram i lagtexten att barnet har ett behov av umgänge med andra än föräldrarna. Vid bedömningen av om socialnämnden bör väcka talan skall nämnden särskilt beakta barnets behov av umgänge med sina mor- och farföräldrar och andra som står barnet nära. Det har tidigare ansetts olämpligt att närstående till barnet skall ha rätt att väcka talan om umgänge, denna uppfattning är fortfarande rådande för att barnet inte skall behöva utstå fler processer än nödvändigt. Det är socialnämnden som har talerätt i de fall där umgänge begärs av någon annan än föräldrarna enligt FB 6:15 a. Regeringen vill dock lyfta fram behovet av kontinuerlig kontakt med andra närstående till barnet genom att socialnämnden särskilt skall beakta barnets behov av umgänge med mor- och farföräldrar och andra som står barnet nära.¹⁴⁹

6.7 Beslutsunderlag vid vårdnad, boende och umgänge

Det har visat sig i kommitténs undersökningar att vårdnadsutredningarna ofta blir utdragna och socialnämnderna hinner sällan bli klara inom den vanligen utsatta tiden på tre eller fyra månader. Handläggningstiderna för ärenden som gäller vårdnad, boende och umgänge behöver bli kortare för att barnet bästa skall bli tillgodosett. Dock får det godtas att vissa utredningar drar ut på tiden på grund av särskilda omständigheter i enskilda fall som till exempel om påstående om övergrepp skall utredas. Regeringens förslag är att socialnämnden innan den lämnar snabbupplysningar till domstolen skall höra föräldrarna och barnet om det är lämpligt. Anledningen till förslaget är att tiden för vårdnadsutredningarna då kunde kortas ner om kontakten med föräldrarna och barnet skett tidigare.¹⁵⁰

Kvalitén är visserligen ojämn på vårdnadsutredningarna men har ändå enligt undersökningar av vårdnadskommittén blivit bättre under den senare tiden. Regeringen är av uppfattningen att det skall tas in i föräldrabalken att utredaren skall lämna en rekommendation till beslut. Dock skall det finnas undantag från detta krav eftersom det i vissa situationer kan vara olämpligt med en rekommendation. Vårdnadsutredaren bör redovisa hur bedömningen skett i det enskilda fallet med en motivering till rekommendationen. Dessutom bör en konsekvensbeskrivning göras för att visa vilka efterverkningar olika beslutsalternativ skulle få. Utredningen skall även

¹⁴⁹ Prop. 2005/06:99, s. 56 f

¹⁵⁰ A.a., s. 58 f

uttrycka bland annat hur man ser på risken att barnet far illa och föräldrarnas samarbetsförmåga. Domstolen måste fortfarande göra en egen bedömning och ta det slutliga beslutet om vad som är bäst för barnet även om utredaren lämnar ett förslag.¹⁵¹

I gällande rätt finns det en skyldighet för en socialnämnd att lämna ut upplysningar som kan vara av betydelse om en annan socialnämnd begär att få ut dessa i samband med att de prövar ett avtal om vårdnad, boende och umgänge, FB 6:17 a st. 3. Det finns enligt kommittén ingen anledning att inte ha en liknande sekretessbrytande regel vid de tillfällen föräldrarna inte är överens då det är viktigt att uppgifter som kan påverka beslutet kommer fram. Regeringen vill därför införa en sådan regel även när socialnämnden skall genomföra en utredning om vårdnad, boende och utredning.¹⁵²

6.8 Samförståndslösningar

Förslaget består i att regeringen vill införa en generell skyldighet för domstolen att verka för samförståndslösningar i indispositiva tvistemål, precis som redan är gällande rätt vid dispositiva tvistemål. I syfte att betona vikten av samförståndslösningar i mål om vårdnad, boende och umgänge och för att underlätta för föräldrar att komma överens föreslås att domstolen aktivt skall verka för att föräldrarna når en samförståndslösning, under förutsättning att det är till barnets bästa. De skäl som regeringen anför för införandet av en sådan skyldighet är att samförståndslösningar har större förutsättningar att hålla på längre sikt än i andra fall. Det främjar barnet om konflikten mellan föräldrarna kan lösas i lugn och ro utan att behöva dra upp frågorna inför domstol.¹⁵³

Domstolen skall också kunna uppdra åt en medlare att försöka få föräldrarna att komma överens enligt förslaget. Möjligheten att besluta att parterna skall inställa sig tillmöte inför en medlare finns redan vad gäller dispositiva tvistemål (RB 42:17) och i verkställighetsmål (FB 21:2). Erfarenheten är att många föräldrar nått samförståndslösningar vid verkställighetsmål med hjälp av medling. Kommittén anser att denna överenskommelse borde bli möjlig tidigare, det vill säga redan vid vårdnadsmål. Regeringen anser att en medlare bör ses ut framför allt i fall där det förekommit samarbetsamtal, men att föräldrarna trots detta inte har kunnat komma överens. Det får bli domstolens sak att besluta om medling skall ske utifrån en bedömning i det enskilda fallet.¹⁵⁴

6.9 Interimistiska beslut

När det gäller interimistiska beslut finns det tendenser i praxis att dessa ofta styr det slutliga angörandet. Anledningen är att domstolen inte vill flytta barnet från sin invanda miljö i onödan eller ändra på en ordning som

¹⁵¹ Prop. 2005/06:99, s. 59 f

¹⁵² A.a., s. 60 f

¹⁵³ A.a., s. 62 f

¹⁵⁴ A.a., s. 63 f

fungerar. Dock finns det oftast ett begränsat underlag för interimistiska beslut.

Lagtexten anger att domstolen får fatta interimistiska beslut, alltså finns det ingen skyldighet för ett sådant beslut. Dock får det anses erforderligt i situationer där det exempelvis finns misstankar om övergrepp eller våld att domstolen redan interimistiskt fattar beslut i vårdnadsfrågan. Regeringens förslag är att tydliggöra att domstolen får fatta ett interimistiskt beslut när det behövs för barnets bästa.¹⁵⁵

6.10 Verkställighet

För att minska risken för upprepade och långvariga processer föreslår regeringen att handläggningen av verkställighet av avgöranden om vårdnad, boende och umgänge flyttas från förvaltningsdomstolarna till de allmänna domstolarna.¹⁵⁶ Detta skulle innebära att det blir lättare att samordna rättegången om sakfrågan och verkställigheten av avgörandet.¹⁵⁷ Dessutom bör lagens huvudregel i fortsättningen vara att beslut om verkställighet skall gälla direkt. Domstolen skall dock i undantagsfall förordna att verkställighet får ske först när beslutet vunnit laga kraft. Om någon av parterna vill hindra att verkställighet sker omedelbart får denne ansöka om inhibition vid den domstolen som skall pröva överklagandet.¹⁵⁸

Förslaget innehåller vidare att domstolen skall vägra verkställighet om det är uppenbart att åtgärden är oförenlig med barnets bästa. Vid bedömningen skall domstolen beakta risken för att barnet far illa. Det skall inte heller i fortsättningen vara möjligt att verkställa avgöranden och avtal mot barnets vilja utom då det är nödvändigt av hänsyn till barnets bästa. Möjligheten att i verkställighetsprocessen komplettera eller ändra vad som har bestämts om de praktiska arrangemangen för utövandet av ett umgänge skall göras tydligare.

Barnets bästa skall vara i fokus vid alla avgöranden eller avtal som skall verkställas därför skall principen vara att ingen omprövning skall ske av avgörandet eller avtalet vid verkställighetsförfarandet. Verkställighetens uppgift är att få till stånd det som anses vara till barnets bästa. Idag är det vanligt att verkställighetsförfarandet blir en upprepning av rättegången i sak enligt kommitténs undersökning. Domstolens uppgift skall enligt förslaget vara att koncentrera sig på den verkställighet som begärs och endast bedöma barnets situation vid tiden för verkställigheten. Även här skall domstolen beakta risken för att barnet far illa.¹⁵⁹

¹⁵⁵ Prop. 2005/06:99, s. 65 f

¹⁵⁶ A.a., s. 70

¹⁵⁷ A.a., s. 72

¹⁵⁸ A.a., s. 76

¹⁵⁹ A.a., s. 78 ff.

6.11 Kunskap och kompetens

Inga nya lagändringar föreslås på just detta område men regeringen poängterar ändå vikten av utbildning och kompetensutveckling vid handläggning av frågor om vårdnad, boende och umgänge. Kommittén föreslog att det skulle införas en bestämmelse i lag att domare som handlägger vårdnadsfall skall vara särskilt utsedda av domstolen. Regeringen vill dock inte införa någon sådan bestämmelse utan anser att det är upp till varje domstol att överväga om de vill ha specialiserade domare på området för att stärka kompetensen i frågor som rör vårdnad, boende och umgänge.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Prop. 2005/06:99, s. 68 f

7 Analys

7.1 Inledande kommentarer

Principen om barnets bästa som utgör en av grundpelarna i barnkonventionen har sedan en tid tillbaka varit vägledande i lagstiftningen om vårdnad och umgänge. Detta innebär att barnets intressen alltmer kommit att sättas i fokus och därmed har föräldrarnas intressen fått stå tillbaka för att tillgodose barnets rätt. Vad som är barnets bästa är inte direkt definierbart då lagstiftaren vill behålla begreppet så dynamiskt som möjligt så att bedömningen utgår från varje enskilt barn och dess speciella situation.

Det finns dock lagbestämmelser i föräldrabalken som kan ses som en utgångspunkt vid bedömningen av vad som är barnets bästa. Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Dessutom skall barnet behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

Som regel anses det vara till barnets bästa med en god och nära kontakt med båda sina föräldrar. När det gäller gemensam vårdnad slipper barnet ställas inför valet att välja en av föräldrarna och dessutom underlättar det för den icke-boendeföräldern som vill engagera sig, ta ansvar och följa med i vad som händer i barnets liv. Detta är några positiva sidor av den gemensamma vårdnaden när det gäller en så kallad ”normal” familj. Annorlunda blir det när det handlar om en familj där en förälder misshandlat den andre föräldern eller annars utövat våld eller hot. Då skall den misshandlade föräldern tvingas att samarbeta med sin plågoande och dessutom lämna barnen till denne, om än i vissa fall med en kontaktperson närvarande. Det kan tyckas som en väldigt obehaglig situation att försätta någon i och dessutom har det oftast negativ påverkan på barnet. Gemensam vårdnad kan innebära problem för kvinnor som försöker bryta upp från ett våldsamt förhållande och komma bort från sin plågoande. Om en förälder misshandlar eller har misshandlat den andre föräldern finns det risk att denne ser på barnen med samma brist på respekt.

7.2 Vad innebär de nya vårdnadsreglernas i praktiken?

7.2.1 Barnets bästa skall vara avgörande

Grundsynen i barnkonventionen är att det vid alla beslut och andra åtgärder som rör barn skall finnas ett tydligt barnperspektiv. Artikel 3 i konventionen stadgar att barnets bästa skall komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn oavsett var i samhället de vidtas. När det gäller frågor som rör vårdnad, boende och umgänge så är det självklart att det är barnet bästa som skall stå i centrum då det är barnets framtid och tillvaro skall avgöras. Barnets bästa finns reglerat i gällande rätt i FB 6:2 a st.1:

”Barnets bästa skall komma i främsta rummet vid avgörande enligt detta kapitel av alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge.”

Förslaget som anges i propositionen¹⁶¹ innebär en ändring av lagtexten så att samma bestämmelse skall lyda som följer:

*”Barnets bästa skall vara **avgörande** för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge.”*

Mycket kritik har riktats mot domstolarnas och socialnämndernas handläggning vilken innebär att föräldrarnas intresse ibland går före barnets. Det är inte alltid det som är bäst för föräldrarna också är bäst för barnet. Regeringens förslag är ett sätt att försöka tydliggöra barnperspektivet i beslut som rör vårdnad, boende och umgänge men frågan är om det egentligen innebär någon förändring i sak. Barnets bästa skall enligt gällande rätt komma i främsta rummet vid avgöranden som rör vårdnad, boende och umgänge. Att lagtexten ändras till att barnets bästa skall vara avgörande torde inte förändra något i praktiken. Redan idag är det barnets bästa som skall genomsyra alla beslut som rör barn. Det är visserligen en tolkningsfråga men för mig känns det inte som någon större skillnad på att barnets bästa skall komma i främsta rummet eller på att det skall vara avgörande.

Möjligen kan lagändringen rikta uppmärksamheten mot den svaga punkten i lagen så att barnets bästa väger tyngre vid alla beslut rörande vårdnad, boende och umgänge. Just ordet avgörande ger inte lika stort utrymme för tolkningar. Dock återstår problemet med tolkningen av begreppet barnets bästa då det lämnar stort utrymme för en subjektiv bedömning. Lagstiftaren har dock inte haft för avsikt att gå in djupare på hur begreppet skall tolkas då man menar att det lätt kan bli stumt och inte skulle falla rätt ut för det enskilda barnet. Samtidigt som det kan finnas en poäng i det lagstiftaren syftar till så tror jag att det är just bristen på definition av begreppet har gjort att det bildats presumtioner för vad som är barnets bästa. När det gäller barnets bästa borde det inte finnas några som helst presumtioner då det är varje enskilt barn och dess livssituation som avgöra vad som är bäst för just det barnet. Det går inte att göra generaliseringar för vad som skall utgöra barnets bästa. Jag tror att det finns mycket att vinna på att dels öka kunskapen och kompetensen hos domare som avgöra mål som rör vårdnad, boende och umgänge. Ett ytterligare steg i rätt riktning vore att införa specialdomstolar som handlägger familjemål, då finns chansen att det skulle bildas en mera enhetlig reglering vilket är det som man bör eftersträva inom familjerätten.

Det som krävs och som också anges i propositionen är ökad kunskap hos beslutsfattarna om barns behov och beteende. Likaså tycker jag att domstolarna och socialnämnderna när de är osäkra skall tillkalla expertis på området i större utsträckning. Alla måste ta sitt ansvar för att inte barn skall bli utlämnade åt vuxnas godtyckliga bedömning.

¹⁶¹ Prop. 2005/06:99

När det gäller verkställigheten vill regeringen att domstolen i fortsättningen skall vägra verkställa en dom eller ett avtal som inte är till barnets bästa. Domstolen skall beakta risken för att barnet far illa. Detta skulle göra att en riskbedömning sker åter igen något som måste ses som positivt, ju finmaskigare nät som kan fånga upp de barn som far illa desto bättre. Barnets situation kan förändras under tiden mellan avgörandet och verkställighetsförfarandet. Vad som en gång var barnets bästa kan ha förändrats fram till verkställigheten. Det går aldrig att vara för försiktig när det gäller risken att barnet far illa.

7.2.2 Övergrepp mot närstående

Påstående om våld framförs allt oftare vårdnads- och umgänges mål, vanligast är våld mot kvinnor. Ibland saknar påståendena grund då ena parten bara vill försöka framställa den andre föräldern i dålig dager. Dock måste alla påståenden tas på allvar och en riskbedömning bör göras. Tendenserna pekar på att det är svårt att få gehör för påståenden om våld om det inte finns en fällande dom eller till exempel en polisanmälan som styrker påståendena.

När det gäller vårdnads mål så har det i praxis byggts upp en presumtion för att gemensam vårdnad är det bästa för barnet, men detta var inte avsikten med 1998 års reform. HD konstaterade i NJA 1999 s. 451 att det krävdes särskilda skäl för att frångå huvudregeln om gemensam vårdnad. I fallet motsatte sig modern gemensam vårdnad då hon menade att fadern var dominant och respektlös gentemot henne. Detta var inget som HD tagit hänsyn till av domskälen att döma utan domstolen anger att konflikten inte nått upp till den grad som anges i förarbetena som omständighet mot gemensam vårdnad. Här finns inga som helst tecken på att HD gjort en helhetsbedömning av den enskilda situationen för barnen eller gjort någon riskbedömning av vad som är bäst för dem. Att en konflikt inte når upp till en viss grad av allvar betyder inte automatiskt att det inte finns en risk att barnet far illa. HD konstaterade att båda föräldrarna var lämpliga vårdnadshavare var och en för sig. Detta behöver enligt min mening inte betyda att de är lämpliga som gemensamma vårdnadshavare, särskilt inte om det saknas respekt gentemot varandra.

Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller kränkande behandling enligt lagtexten. Domstolen har ett utredningsansvar i vårdnads- och umgänges mål och skall utföra en riskbedömning vid beaktandet av barnets bästa. Det har visat sig i olika studier att domstolen inte alltid beaktar uppgifter om våld som framförs i vårdnads mål. Det är heller inte ofta som domstolen anser att ensam vårdnad är till barnets bästa även om det förekommer uppgifter om våld i målet. Detta beror till stor del på att behovet av en nära och god kontakt med båda föräldrarna väger över andra intressen, som till exempel risken för att barnet far illa.

I NJA 2000 s.345 tilldömde HD modern ensam vårdnad. Fadern hade tidigare blivit dömd för misshandel mot modern men HD menade att det skett i en upprörd situation och 1,5 år tillbaka. HD sade vidare att misshandeln fick ses som ett exempel på hur svår konflikten mellan

föräldrarna var. Misshandeln blev här alltså ingen avgörande faktor utan sågs mer som en omständighet bland andra. Även här kan jag undra var barnen tog vägen? Barnets bästa skall vara i främsta rummet vid avgöranden ändå väljer domstolen att koncentrera sig på konflikten mellan föräldrarna och deras situation istället för att se hur barnen påverkas.

På senare tid har det blivit allt mer uppmärksammat att barn som bevitnar våld och hot i hemmet riskerar att påverkas psykiskt av upplevelsen. Barn kan påverkas av situationen så att den sätter likadana spår som om det var de själva som var utsatta. Det finns flera, bland andra Barnombudsmannen och Kommittén mot barnmisshandel, som har framhållit att barn som bevitnar våld skall ses som brottsoffer. Regeringen har konstaterat att barn utsätts för psykiskt våld när de får bevittna våld i sin närhet eller tvingas leva i en miljö som präglas av hot och våld. Dessutom har det införts straffskärpande regler för exempelvis situationer när ett barn bevittnat att en förälder blivit misshandlad av den andre.

I gällande rätt stadgas att risken för att barnet far illa bara skall beaktas medan förslaget som regeringen har lagt fram är att lagtexten¹⁶² i framtiden skall stadga att det skall fästas avseende *särskilt* vid risken för att barnet *eller någon annan i familjen* utsätts för övergrepp vid bedömningen av vad som är bäst för barnet. Motiveringen är att regeringen anser att det krävs extra uppmärksamhet på risken för att barn far illa vid beslut som rör vårdnad, boende och umgänge. Det är vanligt förekommande med uppgifter om våld i vårdnadsfall ändå förordnar domstolen ofta om gemensam vårdnad mot en förälders vilja. Regeringen menar att gemensam vårdnad ofta är det bästa för barnet, men det gäller inte under vilka omständigheter som helst. Det skall alltid göras en riskbedömning när det framkommer uppgifter om våld i ett mål om vårdnad, boende eller umgänge.

Lagändringen skulle innebära att ett tydliggörande av att även våld mot någon annan familjemedlem skall tas med i riskbedömningen. Om ändringen kommer att leda till någon förändring eller inte beror på om domstolarna och socialnämnden blir bättre på att genomföra riskbedömningar vid påståenden om våld och utreda barnen och deras upplevelser grundligare. Viktigt att poängtera är att risken för att barnet far illa och barnets behov av en nära och god kontakt enligt förslaget blir likställda, det vill säga de väger lika tungt. Förhoppningen är ju då att gemensam vårdnad inte skall ha samma starka genomslag i framtida ärenden där det förekommit våld och hot. Barn skall inte behöva ha en nära och god kontakt med båda föräldrarna då det finns risk att barnet eller någon närstående far illa.

Det finns tillfällen då en vårdnads- eller umgängestvist grundar sig i att en förälder försöker ta sig ur ett förhållande som består av våld och hot. Då är det viktigt att domstolen är lyhörd för detta och inte dömer till gemensam vårdnad på grund av barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna, vilket ju då skulle innebära att den slagna föräldern blir tvingad att samarbeta med den andre föräldern, något som barnet inte skulle få fördel av. Gemensam vårdnad kan ses som en nära kontakt men inte nödvändigtvis god om det innebär att barnet skall behöva se eller höra hur

¹⁶² FB 6:2 a st. 2

den ena föräldern dominerar den andra föräldern och behandlar denne respektlöst. Helt klart är att domstolen idag ibland allt för lättvindligt dömer till gemensam vårdnad mot en förälders vilja. Enligt förarbetena skulle dömandet till gemensam vårdnad mot en förälders vilja ske med stor försiktighet. Jag anser att gemensam vårdnad mot en förälders vilja bör uteslutas om föräldrarna har en svår konflikt, om det förekommit familjevåld, om en förälder har besöksförbud, om en förälder lider av en psykisk sjukdom eller om missbruk förekommer.

Att riskbedömningar alltid skall göras när det framkommer påstående om våld bör vara självklart även om det saknas konkreta bevis. Just familjevåld är ett stort mörkertal då det oftast sker bakom stängda dörrar, men vid just tvister om vårdnad och umgänge finns det en chans att uppdaga eventuella missförhållanden i hemmet. Det är viktigt att riskbedömningen sker utifrån det enskilda fallet då varje enskilt barns situation skiljer sig åt.

7.2.3 Barnets vilja vid snabbupplysningar och verkställighet

Barn skall ha rätt att få uttrycka sin åsikt, om de är i stånd till det, i frågor som rör dem enligt en av grundprinciperna i barnkonventionen, artikel 12. FB 6:2 b är den bestämmelse som enligt gällande rätt reglerar att hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad. I förslaget vill regeringen inte ändra på innehållet som sådant men dock göra bestämmelsen till en del av FB 6:2 a.

Det har visat sig att barnsamtal är i stort sett obefintliga innan socialnämnden lämnar snabbupplysningar inför interimistiska beslut om inte domstolen ger direktiv om det. För att ändra på detta föreslår regeringen att socialnämnden skall höra barnet, om det är lämpligt, innan nämnden lämnar snabbupplysningar till domstolen. När det gäller den svenska lagtexten begränsar den barnets rätt att komma till tals i förhållande till barnkonventionen som menar att alla barn som kan bilda en åsikt skall få göra sig hörd. Från det att barnet fyllt 6-7 år är det nästintill samtliga barn som fått sin inställning redovisad i vårdnadsutredningarna. Det verkar finnas en gräns vid 6-7 år som används slentrianmässigt och att de små barnen har svårt att göra sig hörda. Lagtexten anger att beaktande skall ske av barnets ålder och mognad för att avgöra om hänsyn skall tas till barnets vilja. Alltså skall utredaren bedöma barnets mognad i det enskilda fallet, detta verkar inte ske utan man tycks utgå från att barnen uppnått denna mognad först vid 6-7 års ålder. Vad gäller lagförslaget är det viktigt att barnet får säga sin mening även när det är snabbupplysningar. Inte minst eftersom det interimistiska beslutet ofta får stor inverkan på det slutliga avgörandet då domstolen inte vill rubba barnet från sin invanda miljö i första taget.

Regeringen har vidare föreslagit att åldersgränsen på 12 år i FB 21:5 skall tas bort då det finns en risk att bedömningarna blir schablonmässiga vilket gör att yngre barn får mindre gehör för sina åsikter. Denna ändring innebär egentligen ingen förändring då 12-årsgränsen inte är absolut i gällande rätt. Dock tror jag ändå det är bra att ta bort åldersgränsen helt då den har fått stort genomslag även om den endast skall fungera som riktmärke. De yngre barnens rätt att komma till tals måste beaktas mer än den gör idag. Små barn

har redan på grund av sin ringa ålder ofta svårt att göra sig hörda, därför är det upp till vuxna att ge dem rättigheter genom bland annat lag annars blir det lätt att bara "köra över" barnen och deras åsikter.

7.2.4 Ej gemensam vårdnad vid samarbetssvårigheter

RH 1999:13 är ett utmärkt exempel på hur stark presumtionen för gemensam vårdnad har blivit i gällande rätt efter att det blev möjligt att döma till gemensam vårdnad även i fall då ena föräldern motsätter sig det. Domstolen motiverade sin dom med att ett påtvingat ansvar skulle få föräldrarna att börja samarbeta. I detta mål hade modern framfört påstående om att hon blivit utsatt för våld, men detta kunde dock inte styrkas. I upp till hälften av alla mål där det förekommer påstående om våld dömer domstolen till gemensam vårdnad mot en förälders vilja.

I NJA 1999 s. 451 dömde HD till gemensam vårdnad med motiveringen att föräldrarnas konflikt inte nådde upp till den nivå som förarbetena anger som omständighet mot gemensam vårdnad. Domstolen fastställde att det krävs särskilda skäl för att frångå huvudregeln om gemensam vårdnad.

Regeringens förslag är att om domstolen skall döma till gemensam vårdnad mot en förälders vilja måste föräldrarna kunna samarbeta i frågor som rör barnet. Vid gemensam vårdnad måste de beslut kring barnet som inte rör den dagliga omsorgen tas av båda vårdnadshavarna gemensamt. När föräldrarna har det gemensamma ansvaret tycker jag att det borde förutsätta att de kan samarbeta. I den bästa av världar skulle alla föräldrar se till barnets bästa och kunna bortse från konflikten mellan varandra, men så ser det tyvärr inte ut i verkligheten. Att ge föräldrar ett påtvingat samarbete är rent av förkastligt. Det är barnet som får stå emellan och föräldrarna som kan använda beslutsrätten mot varandra för att ge igen mot den andre föräldern. Ofta ser det tyvärr ut så att föräldrarna blir så låsta i sin egen ilska mot varandra att de blir blinda för hur deras konflikt påverkar barnet. I de fall där samarbetssvårigheterna grundar sig i övergrepp eller annat våld måste det vara helt uteslutet att föräldrarna skall tvingas till att samarbeta. Den våldsamma föräldern kan då fortsätta med sin terror och den slagna föräldern kommer aldrig att bli fri. För ett barn att se en förälder bli behandlad respektlöst kan inte få ro i tillvaron och känna sig tryggt.

7.2.5 Indirekt umgänge

Att ett barn har ett behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna har blivit ett så starkt allmänt antagande att det ofta väger över risken för att barnet far illa i de bedömningar som socialnämnderna och domstolarna gör. Framförallt får det genomslag vid umgängestvister. I NJA 2003 s.372 fick fadern umgänge med sin dotter trots att domstolen menade att det fanns en *konkret* risk för att barnet skall fara illa. Fadern fick umgänge med sin dotter, i närvaro av kontaktperson, trots att han uppvisat ett labilt beteende och att ett gängse umgänge innebar en konkret risk för att barnet skall fara illa. Frågan är här hur det kan komma sig att umgänge inte utesluts i en sådan situation, på vilket sätt kan det vara till barnets bästa att utsätta det för

en konkret risk?! Finns det ingen garanti för barnets säkerhet eller psykiska hälsa borde umgänge vara uteslutet.

Det är viktigt att barnet har ett regelbundet och konfliktfritt umgänge med båda föräldrarna även när de inte bor ihop. I gällande rätt finns inga alternativ till direkt umgänge. Umgängesstöd finns att tillgå i form av exempelvis en kontaktperson som skall hjälpa till att underlätta umgänget för barnet och föräldern.

Regeringen föreslår att det skall införas alternativa sätt till umgänge, som till exempel via brev eller telefon, som det skall kunna förordnas om i undantagsfall. Det kan vara ett sätt att återuppta förlorad kontakt mellan barn och förälder. Ett barn som är i behov av skydd kan fortfarande ha viss kontakt med en förälder vid ett indirekt umgänge. Det kan vara så att barnet känner rädsla för en förälder som utsatt barnet eller någon annan i familjen för våld eller hot. Vad som är viktigt med ett sådant arrangemang via telefon eller brev är att barnet får bestämma hur ofta och på vilket sätt umgänget skall ske, barnet skall inte behöva anpassas efter vuxnas önskemål. Viktigt är även att indirekt umgänge inte ses som ett alternativ till direkt umgänge endast för att föräldern skall ha möjlighet att ha kontakt med barnet utan att det fortfarande är barnets rätt till umgänge med båda föräldrarna som gäller!

Socialnämnden skall dessutom kunna väcka talan om umgänget inte fungerar efter ett tag på grund av att barnet riskerar att fara illa eller om det annars mår dåligt. Eftersom föräldrarna själva inte alltid tar ansvar vill man införa en möjlighet för socialnämnden att väcka talan om ändring i umgänget. Det är ett skydd för barnet att en utomstående som inte är känslomässigt engagerad kan ta initiativ till en ändring. Föräldrar kan känna sig rädda att förlora vårdnaden eller umgänget och på så sätt hindras att väcka talan. Det är dessutom jobbigt för alla inblandade att genomgå umgängestvister något som också kan sätta stopp för föräldrarna att starta en ny process. Nackdelen med förslaget kan vara att socialnämnden som utför vårdnadsutredningar och som skall inge förtroende också kan väcka talan om ändring av umgänget.

7.3 Ett stärkt barnperspektiv?

Barnkonventionen kan sägas spegla det idag rådande barnperspektivet då de flesta länder i världen har antagit konventionen. Barnets rätt att behandlas med respekt för sitt fulla människovärde och sin integritet är grunden för barnkonventionen och en syn som även skall genomsyra den nationella lagstiftningen.

Principen om barnets bästa är ledstjärnan när det gäller frågor som rör vårdnad och umgänge. För att utreda vad som är barnets bästa i varje enskilt fall krävs att man anlägger ett barnperspektiv, det vill säga att man försöker sätta sig in i situationen ur barnets synvinkel. Detta kräver dock att den vuxne inte lägger in egna erfarenheter från barndomen eller värderingar för hur barnet bör känna eller tycka. Om beslutsfattarna skall kunna göra detta på ett riktigt sätt krävs utbildning och specialisering kring barns beteende. Känner domare eller socialnämnd sig osäkra bör det vara att föredra att en barnpsykiatriker eller någon med liknande kunskap gör en bedömning av situationen ur barnets ögon. Domstolen tycks lägga mycket tyngd på vad ett

barn säger rent verbalt och tar hänsyn till detta om barnets inställning tycks rimlig i den vuxnes ögon.

Det huvudsakliga syftet med de nya vårdnadsreglerna är ett stärkt barnperspektiv. Regeringen valde att föreslå att barnets bästa skall vara avgörande för alla beslut som rör vårdnad, boende och umgänge. Detta är ett ganska tafatt försök att reda upp de problem som finns kring begreppet ”barnets bästa”. Jag tror inte problemet ligger i lagtexten utan snarare bristen på kunskap om barn och deras beteende. Det finns tendenser som jag ser att domstolarna låser sig till de i lagtexten och förarbetena uppräknade omständigheterna som skall beaktas vid bedömningen av barnets bästa, vilket inte bör vara fallet om situationen för varje enskilt barn skall bedömas var för sig.

Regeringen har tagit fasta på problemet att många barn far illa när de tvingas bevittna familjevåld. Förslaget att särskilt beakta risken för att närstående utsätts för övergrepp ökar skyddet för barn i teorin, men för att det skall öka även i praktiken krävs att domstol och socialnämnd utreder påståendet om våld ordentligt. Förhoppningsvis förändras rättsläget i och med att risken för att barn far illa skall beaktas *särskilt* och därmed får lika hög prioritet som barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna i bedömningen av barnets bästa.

De små barnen skall få en större chans att få fram sin vilja när det gäller verkställighetsmål genom att åldersgränsen tas bort. Detta kan få genomslag på även andra områden då 12-årsgränsen i FB 21:5 ses som en riktlinje när barns vilja skall beaktas.

Att vägra gemensam vårdnad vid samarbetssvårigheter mellan föräldrarna är ett av förslagen. Detta skulle innebära att barnet inte behöver sitta i stridszonen och vänta på att föräldrarna skall komma överens i frågor som rör barnet. Då gemensamma vårdnadshavare skall vara eniga i alla beslut kring barnet blir det barnet som blir lidande och hamnar i en status quo-situation av att dessa inte kan komma överens.

Barn har ett behov av båda sina föräldrar, men det är inte alltid som direkt umgänge är det bästa för barnet. Regeringen föreslår att det skall bli möjligt att förordna om indirekt umgänge i undantagsfall. Detta är positivt ur ett barnperspektiv om en förälder bor utomlands eller annars långt iväg så finns ändå möjligheten att hålla en kontakt med barnet. Likadant när en förälder sitter i fängelse eller när det finns en risk att barnet far illa vid ett direkt umgänge så skulle det finnas alternativ. Men som jag tidigare poängterat så är det barnets rätt till umgänge som är utgångspunkten! Är umgänge inte det bästa för barnet skall det vara uteslutet både direkt och indirekt.

7.4 Avslutande kommentarer

På senare tid har man allt mer uppmärksammat problemet med att många barn far illa i sin hemmiljö bakom stängda dörrar. Det som samhället kan göra är att fånga upp dessa barn i bland annat vårdnads- och umgängestvister. Det krävs ständigt att alla som handlägger frågor som rör barn får utbildning och annan kompetensutveckling då det måste ställas höga krav för barnets bästa. Risken för att barn far illa går som en röd tråd genom regeringens lagförslag till de nya vårdnadsreglerna. Vad

konsekvenserna blir av ändringarna återstå att se, men all uppmärksamhet på barn som far illa är positiv. ”De glömda barnen” behöver föras fram i ljuset för att fler skall få upp ögonen för att de finns.

Behovet av en lagstiftning för att skydda barn ökar med att vi blir mer upplysta och medvetna om hur barns situation ser ut i samhället. Frågan är väl om man på lagstiftningsvägen kommer åt problemet? De senaste årtiondena har kärnfamiljen fått ge vika allt mer för olika varianter av familjekonstellationer. Allt eftersom vi har fått det bättre i samhället tycks barnen ha kommit i skymundan. I bondesamhället hade barnen ofta ett stort nätverk av närstående som uppmärksammade dem medan barnen idag ofta bor ensamma med endast en förälder. Med detta vill jag inte ha sagt att det var bättre förr, men kanske har vi tappat något på vägen som var viktigt. En tendens som finns är att välfärdssamhället gör att människor inte alltid tar det ansvar som de faktiskt borde, istället är det samhället som skall ta bördan åt dem. Ett exempel på det är att det emellanåt efter en skilsmässa händer att ingen av föräldrarna vill vara vårdnadshavare till barnet. Alla föräldrar ser tyvärr inte till barnets bästa och det är då samhället blir tvunget att gå in för barnets skull. Barnen är vår framtid, vilket är något vi vuxna måste tänka på när vi beslutar hur ett barns liv skall se ut.

Käll- och litteraturförteckning

Svenskt offentligt tryck

Statens offentliga utredningar

- SOU 1997:116 Barnets bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige
- SOU 2001:72 Barnmisshandel, Att förebygga och åtgärda
- SOU 2005:43 Barnets bästa, föräldrars ansvar

Propositioner

- Prop. 1992/93: 139 Om olovligt bortförande och andra övergrepp mot barn
- Prop. 1997/98:7 Vårdnad, boende och umgänge
- Prop. 2005/06:99 Nya vårdnadsregler
- Prop. 2005/06:166 Barnen i brottets skugga

Departementspromemoria

- Ds 2002:13 Utövandet av barns rättigheter i familjprocesser
- Ds 2004:56 Barnen i brottets skugga

Lagar och andra författningar

- SFS 1949:381, Föräldrabalken
- Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
- Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
- Förenta Nationernas konvention om barnets rättigheter, 1989
- Svensk version (fulltext):
- <http://www.rb.se/sv/Barnkonventionen/LangaVersionen/> (2006-04-05)

Litteratur

- Ewerlöf, Göran / Sverne, Tor/ Singer, Anna: *Barnets bästa - Om föräldrars och samhällets ansvar*, Upplaga 5, Stockholm 2004
- Ryrstedt, Eva: *Konsensus – förutsättning eller belastning för gemensamt föräldraansvar?*, Lund 2002
- Saldeen, Åke: *Barn- och föräldrarätt*, Upplaga 5, Uppsala 2005
- Schiratzki, Johanna: *Barnrättens grunder*, Lund 2002
- Sjösten, Mats: *Vårdnad, boende och umgänge*, Upplaga 2, Stockholm 2003
- Walin, Gösta/ Vängby, Staffan: *Föräldrabalken och internationell föräldrarätt. En kommentar. Del I, 1-13 kap. ,* Upplaga 6, Göteborg 2001
- Wickström, Anita/ Komujärvi, Unto: *Familjerätten: en introduktion*, Upplaga 2, Stockholm, 2005

Artiklar

- Ryrstedt, Eva: *Kravet på konsensus – till barnets bästa?*, Svensk Juristtidning, 2003, s. 340-344
- Barnets rätt att komma till tals i frågor om vårdnad, boende eller umgänge*, Juridisk Tidskrift vid Stockholms Universitet, 2005/06, s. 303-348
- Sjösten, Mats: *Vårdnad, boende och umgänge – Några aktuella frågor i anslutning till 6 kap föräldrabalken*, Juridisk Tidskrift vid Stockholms Universitet, 1999/2000, s. 337-355

Övrigt material

Barnombudsmannen (Lena Nyberg)

Att förverkliga barnkonventionen - Slutrapport från ett treårigt uppdrag, 2002

Vi har så mycket att säga! Barnombudsmannens och Länsstyrelsen i Skåne läns rapport från projektet ”Barn på institution”, Barnombudsmannen rapporterar BR2004:08

När tryggheten står på spel, Barnombudsmannen rapporterar BR2005:02
Fyra av tio våldsmän får gemensam vårdnad, Dagens Nyheter, 2005-03-29

Brottsförebyggande rådet

Brottsutvecklingen i Sverige 2001–2003, BRÅ-rapport 2004:3

Brottsoffermyndigheten

Slagen dam - Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfångsundersökning, Eva Lundgren, Gun Heimer, Jenny Westerstrand, Anne-Marie Kalliokoski, 2001

Nationellt råd för kvinnofrid

Se till mig som liten är – När pappa slår mamma, Stockholm 2002

Rädda barnen

Detta borde alla veta om barnmisshandel

Anmälningarna som försvann – en kartläggning av hur polis och socialtjänst uppmärksammar barn som lever med våld i familjen, 2003

<http://www.rb.se/sv/FaktaOmBarn/Barnochvald/Barnsombevittnarvald.htm>
(2006-03-20)

Socialstyrelsen

Barn i skuggan av våldet, 2002

Glimtar av barn från vårdnads-, boende- och umgängesdomar 1999
respektive 2002
SOSFS 2003:14, Socialnämndens handläggning av vissa frågor om vårdnad,
boende och umgänge
Statistik över våld mot barn - Femårsrapport 2005

Hemsidor

Barnombudsmannen	www.bo.se
Brottsförebyggande rådet	www.bra.se
Regeringen	www.regeringen.se
Riksdagen	www.riksdagen.se
Rädda barnen	www.rb.se
Socialstyrelsen	www.sos.se

Rättsfallsförteckning

Rättsfall från Högsta domstolen

NJA 1999 s. 451

NJA 2000 s. 345

NJA 2003 s. 372

NJA 2005 s. 712

Rättsfall från Hovrätten

RH 1999:13

RH 2005:38

Opublicerade rättsfall från Svea Hovrätt

T 9137-02

T 3362-03